

Милорад Грујић
ЖИВОТ БЕЗ СНОВА

Египција
РОМАН

За издаваче
Радован Влаховић
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Радован Влаховић

Рецензенти
Миливој Ненин
Ненад Станојевић

Милорад Грујић

ЖИВОТ БЕЗ СНОВА

роман

БАНАТСКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР, Ново Милошево
АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, Нови Сад
2025.

Нико није оно, што му име каже, у животу.
Нити онај чије име носи.

Милош Црњански *Роман о Лондону*

Био је устао. Стајао је заглављан у Темзу. За њима је остајала на води само пена.

Свега је тога било и у Русији. Сад, и ту Русију, само сузе емиграната, над прошлосту улепшавају. Видео је он шта и та, њихова, много помињана, рускаја душа значи у хаосу, у поразу, у бекству. Кад бродови беже и чамци тону. А неки се даве у мору. Победа све улепшава, пораз све загади.

Милош Црњански *Роман о Лондону*

Књига обиља и парчади

Пишем нешто, и онда одједном заспим, усред реченице.

Нема ничега горег за једног писца.

Онај који губи вид, и за то не нађе лека, може да диктира.

А ја не.

Ко ме?

Када се пробудим, не могу да се сетим шта сам хтео даље. Разне слике ми се провлаче кроз памет и очигледно се меша оно што сам измишљао и моја стварност, али ту никаквог наставка нема.

Тако се сакупљају све неки почеци прича, романа, белешке које једна са другом и немају неке везе. Покушавам да у тим записима пронађем извештај, али не успевам.

На наговор моје добре жене Зорице, одем до лекара.

(Недовршено. + Дописати „дневник спремачице“. + Детаљно описати смрт Раде Путин и њене ћерке, у Москви, у подруму зграде у којој су производиле ракију „самогон“ („самоган“), за све становнике зграде... Додати још један одломак Осенова, при крају, или на самом крају...)

Зашто заспим, тако изненада, неочекивано, то је загонетка и за лекарку у Дому здравља, па ме упуту специјалисти, неуропсихијатру.

А је л' сањате нешто, пита ме.

Ништа! Можда и сањам, али не запамтим ништа. Мој живот је живот без снова.

Прошла је деценија док није установио, један сасвим други неуропсихијатар, да је реч о нарколепсији.

Та је деценија прошла у ономе што се код нас зове „повлачење по лекарима“. Дакле, реч је о болести, која није тако ретка (у Србији од ње болује око 2.000 особа), али је слабо позната, тешко се открива, а код нас се уопште не производе лекови за њу, него морају да се набављају из иностранства.

Тако, мени прође деценија, док нисам почео да узимам неке пилуле, које ми и нису баш много помагале. Ја их пијем, али, свеједно, опет заспим усред писања. Седећи за компјутером.

Парчад текстова разних су се накупила за једну баш дебелу књигу, а она нема ни главног јунака, нити једно место где се радња одржава, нити се у том обиљу фрагмената могу наћи описи неког времена. Тако ми се чини. А на тај начин књиге, поготово романи, не могу да се понуде читаоцима.

Нисам знао шта ћу са тим силним забелешкама, у којима је било неких идеја, одломака који су били употребљиви, али ја сам се плашио да са тим нећу моћи да изађем на крај и заокружим све

у неку целину. Између испрекиданих реченица су слике халуцинација, уснивања и преклапања стварности и евентуално снова. Када узмем да читам оно што сам пронашао у некој скровитој фасцикли у компјутеру, а сваки запис има и нов наслов, једино што је свему томе заједничко је *не-очекивано*, или „а сада нешто сасвим другачије“. Мењају се имена ко зна којих будућих јунака, њихови путеви се не укрштају, а места у којима се наговештаји радње догађају увек су нека друга. Помислим како то нико живи не може средити и довести у читљиви ред. Очајан, хватам се за главу, стискам је, као да ћу из ње исцедити неко решење.

Помислио сам: Нећеш добити још један живот. Покушај.

Али, знао сам да се покушаји и труд у књижевности уопште не рачунају. Рачуна се само оно готово, ако може да се чита и ако то читаоца уопште занима.

Док сам спавао вероватно сам и сањао. Али, о сновима никада нисам водио некога рачуна, нисам их ни бележио ни памтио. Нисам сматрао да су снови важни. Читао сам књиге о томе, али то ми је личило на неке фантазије психолога и психијатара. Просто, нимало нисам марио, и ако се понешто од онога што сам писао потопило и наставило у неким мојим сновима, ја о томе нисам знао ништа. То је нестало. Ако било шта буде недостајало овој књизи, то ће, евентуално, бити оно

што се изгубило у сновима мојим, јесењим, у зимској ноћи.

Једноставно, не верујем у снове.

Заспао сам, али када сам се пробудио, преданом је била једна белешка која је однекуд искочила на екран и светлела. Одлучио сам да са њом почнем.

* * *

Јавила ми се Јелена из Москве, е-мејлом (електронском поштом). Школска другарица.

И одговорио сам јој да је некада Нови Сад за мене био мали, а сада ми је и Ново насеље велико. Нисам одлазио у град (центар) још од зимус, када сам ишао на лекарске контроле. А сада ме је она потерала: шта је с нашом Радом. Чим сам добио њено писмо, отишао сам у хитну набавку, донео ствари кући, и правац на аутобус да видим шта је с Радом Путин, гимназијском колегиницом. Не сећам се броја, али знам зграду и улаз, и ако није продала стан, и одселила се, наћи ћу је. Тачно је да је **улица Антона Чехова**, али је број **2**, не 4, IV спрат, стан 8.

Испрва нисам приметио да је једна цедуља прекрила презиме на плочици испод. Кад мало боље погледам, на папирићу који се некако извио пише „Путин-Козарев“. И сетим се да се Драган презивао Козарев, а деца вероватно носе то зајед-

ничко двопрезиме. Испод, на плочици, још увек пише **Путин**.

Путини су родом из Новог Бечеја.

Позвоним, нико се не јавља. Звоним неколико пута. Ништа. Наиђе нека жена и ја је питам да ли јој је познато да у улазу живи Рада Путин. Немам појма, рече она. У том улазу има свега осам стана. Чуди ме да не зна. Али, могуће је, можда се недавно доселила.

Претпостављајући да су улазна врата закључана, дреждим изпред улаза. Почне киша. Сва срећа понео сам кишобран. Не знам шта да радим. Прегледам прозоре са уличне стране, нико се не појављује. За пола сата, од 2 и 45 до 3 и 15 минута, поподне, у зграду је ушла само та једна жена, а нико није изашао. Учини ми се да су врата отворена, гурнем полако и она се помере према степеницама унутра. Попнем се на четврти спрат. Нема лифта. Станем испред врата Радиног стана да се мало издишем и позвоним. Ништа. Сачекам мало па још једном, и још једном.

Чујем звуке као да се неко довлачи до врата пузећи. Затим кратко и скоро немоћно лајање, као загушено. Свега три-четири пута. Још неко шушкање и све утихне. Срце ми куца као лудо. Помислио сам да неко имитира лајање кера, али ту помисао одмах одбацам, јер је слабашни лавез ипак био уверљив. Викнем неколико пута **Радо, Радо!** Ништа. Постојим још мало, зврцнем још

два пута, окренем се и сиђем доле. Одем на аутобус и вратим се у стан.

Све је то било неко претерано узбуђење за мене, свашта ми се врзмало по глави. Кући сам стигао прилично исцрпљен, психички, и разочаран што је нисам нашао. Рачунао сам да од њих четири мора нека бити у стану, у било које доба. Онда, када сам дошао себи, шаљем јој извештај. Јелени Татић. У Москву. Електронско писмо.

Те ноћи после четвртка, када сам ишао до Радиног стана, нисам спавао. Био сам се нешто рашчитао, а после размислио, тако, о свему, па и о Ради. Каква је испала њена судбина и зашто је на свету то тако. Ујутру око пола девет легнем и чврсто заспим. Наравно, нисам чуо телефон. Око поднева се пробудим и отворим пошту, бацити неки залагај у уста и одем у набавку. Намирнице, кућне потрепштине.

Када сам се вратио, јавим се Зорици, да чујем када рачуна да ће доћи и томе прилагодим спремање ручка. Кад она каже да јој се јавила Рада Путин. Пошто се нисам одазивао на телефонску звоњаву, она је позвала Зорицу. Вели Зорица да је била добро расположена и да су се њих две распричале. Рада је објаснила да су они због болести њене најстарије ћерке постали скроз, свесно, **изоловани** од сваког друштва, па чак и од родбине. Та болесна ћерка, Бојка, била је у стану када сам ја био испред врата, звонио и звао **Радо, Радо!** Она

је мајци и рекла да мисли да је испред врата био њен школски друг. Рада је, разуме се, одмах помислила на мене и јавила се, али ја сам спавао. Такав распоред часова. Погледам и у мобилни, кад оно стварно – пропуштен позив. Јавим се на тај број. То је број Катарине Путин, Радиње рођене сестре (заборавио сам како се сада презива; удата је и има двоје деце, већ одрасле...) Онда сам мало дуже разговарао са Каћом. Дакле, ово што сам Јелену извештавао је комбинација из два разговора, Зоричиног и Радиног, и мог са Каћом.

Рада Путин (удата Козарев) завршила је правни факултет, и била већ готово магистрирала (тема – малолетничка деликвенција), али дана формалног радног стажа нема. Удала се касније и у кратком временском периоду изродила с Драганом три ћерке. Боравила годинама у Русији (две млађе су се онамо и родиле, у Москви), вратила се у Нови Сад, развела од Драгана и почиње њена голгота. Драган је био запослен у негдашњем „Нафтагасу“. *То смо све знали.* Али тај ход по мукама још увек траје и то је оно страшно, без наде да ће се ствари икада поправити. Од њеног развода прошло је више од десет година. Бојка је психички попустила после тог догађаја, сада у 27. години, у још горем стању него што је била. Рада каже да су болести као што је рак, или нешто слично, обична шала наспрам психичких болести. Наталија, за коју је тражила посао, удала се и у петом месе-

цу трудноће вратила с мужем у Русију, да настави студије (тада трећа година медицинског факултета). Душанка, најмлађа ћерка (Путин-Козарев) не знам шта ради, тек, и она има сигурно већ 20 година. Рада и Катарина (која је остала без посла јер јој је фирма, у којој је била запослена, опљачкана, приватизована, и пропала) раде заједно као чистачице. Највише на *Сџенсу* (спортски центар «Војводина») где спремају локале, кафиће, канцеларије, али и приватне станове и куће, по целом граду... Катарина ће у јулу стећи право на пензију, она ипак има нешто стажа, а Нада то право неће стећи никада. Докле ће издржати, сам Бог зна. Мање-више, то је Радина ситуација.

Поновио сам Јелени њену адресу, и написао јој број мобилног телефона најстарије ћерке, Бојке, те болесне, уз напомену (Рада рекла Зорици) **да се на овај број никако не јављамо, једино ако имамо неку важну поруку, и то смс!** И дао сам јој и Каћин број мобилног. Она ми је дала тај број и није поставила никакво ограничење. Зорица ми каже да је изричито питала Раду да ли би волела да јој Јелена пише, а она јој потврдно одговорила.

Мене највише чуди Драган Козарев. Он се за своју децу уопште не занима, никада не зове, не жели да их види. Није био на Наталијином венчању. И у другим важним тренуцима, када родитељи треба да буду уз децу, није учествовао.

Ја сам знао тог Драгана Козаревог, негдашњег лепотана из наше гимназије у Зрењанину (или

је био можда из Треће гимназије?), био је фини човек. Зашто се он тако прожгадио, не знам. Катарина каже да даје неку алиментацију (кад даје, кад не даје) али да је то апсолутно недовољно и за најскромнији живот.

Радини родитељи су из Новог Бечеја, одакле је и моја мама. Ишли су заједно у основну школу, знали су се. Па и због тога, између осталог, требало би први да јој се нађем при руци. Али, како, кад и ми врло врло скромно живимо. Некада сам људима (наравно, и женама) налазио послове, запошљавао их, обезбеђивао им станове, и друге значајне ствари у животу. Од тога нисам имао никада никакве користи. Напротив. По оној Андрићевој (ако је његова, ако то већ пре њега није неко рекао) „учини неком добро, па се добру никаквом не надај од тога“. Не жалим се, само констатујем. Срећан сам што сам могао, али нисам зато што сада не могу. (Можда отуда мој отпор.)

Јелена је сада, тамо негде у Москви, у болници, и њена рана од оперисане вене зацељује, али наше ране од Раде Путин (и сличних случајева које смо запатили успут) неће зарастати никада.

Знао сам добро Радине родитеље, још из Зрењанина, после из Новог Сада. Њена мати ме је увек с поштовањем и уважавањем дочекивала, а Ненад се према мени односио као према најбољем другу своје ћерке, с пажњом, и политичко-дипломатским умећем у комуникацији. Отишао је у пензију

када је отерао Дороњског у пичку материну. Остало је то да је био једини који је себи дозволио да тако нешто каже једном моћнику. Био је Банаћанин и био то до краја, храбар и пожртвован – од прве пензије до краја живота посветио се ћеркама и њиховој деци, својим унуцима.

А ја у том Банату нисам био две године!

Далеко је Банаџ, црна 'аљина, што би рекао Ђура Јакшић...

И не бих јој, Јелени, ни писао (сачекао бих да изађе из болнице) да није било јучерашњих размена смс-порука с Јеленом. Мислим да није добро упућивати Ташењу, нека Јеленина пријатељица, која долази из Москве у Нови Сад, у све ово. Рада је одлучила да се самоизолује и то треба поштовати. Она ће поднети Јелену и мене, али ми не ваља да јој додајемо некога кога она можда неће желети. Ми не знамо кога би и шта би она желела. Препоручио сам да јој напише писмо, а ја ћу једном отићи да је видим. Обично писмо, јер Рада, претпостављам и нема компјутер... или...

* * *

Испод овог записа стоји: *јун 2013. године*. Имао сам обичај да стављам годину испод својих текстова, не увек, али, временом, све чешће. Откада сам у пензији.

Док сам читао није ми било јасно да ли ја стварно имам школске другарице које се спомињу,

или су то имена јунака за неку започету причу, или роман. Заборавио сам то школско друштво, нисмо се виђали, имена не могу да се сетим, а ни ликова. Заспао сам док сам то писао, вероватно, а сада се не сећам онога што би требало да заокружи приповест о неким судбинама. Да ли стварним, или из маште.

Кренем у истрагу по компјутеру. Сва срећа, у програму који ми служи за дописивање, нађем све. Можда не баш све, али довољно. Јеленина писма. Значи, то је стварно, нисам ништа умислио, само сам заборавио. Онда ми се и ликови појаве пред очима. Прошлост те заскочи као бесан пас и кидише са свих страна, откида парче по парче меса. Унутар себе вриштиш од слика које те преплављују, све једна преко друге, светлосном брзином.

Последње Јеленино писмо је од пре неколико месеци. Откада је и она у пензији, синови јој се поженили, а она се посветила бизарном самообразовању: индологија, египтологија, јога. Завршила је класичну филологију, магистрирала, удала се за једног Руса и отишла у Москву. Има прецизан распоред: када је са унуцима, када децу зове на ручкове и вечере, када је посвећена себи, када са пријатељицама, или у друштву у којем се окупљају латинисти и причају међусобно на латинском језику. И ко зна шта све још.

Јавим се. Она одмах одговори. Адреса је стара, функционише. Поред свега што ми је написала,

спомене да је Рада, када се вратила у тада још нераспаднуту Југославију, тражила посао, као правник, наравно, али већ нико није запошљавао, а поготово не старије особе. Када се развела од Драгана, крене с послом спремачице.

Тако је дошла и до једног Руса, Сергеја Владимировича Осенова. Чистила је његову велику кућу у Толстојевој улици, у којој је живео. Како је она одлично знала руски, волео је са њом да разговара. Најзад, пили су заједно кафу и он јој је диктирао своје успомене. Он је умро негде 1993. године, а та лепа једноспратница с великим двориштем пуним цвећа, срушена је. Изграђена је једна коцка, с преко двадесет станова, која личи на бункер. А ни на бункер, јер бункер знаш шта је и какав је, међутим, ова грађевина још је ружнија.

(Изгледа да сам овде заспао.)

* * *

Отишао сам на „Спенс“ рано ујутру, нисам издржао. Идем од преосталих локала до кафића, загледам где год су врата отворена. Тражим Раду, али је нигде нема. Један ресторанић је већ отворен, па уђем да попијем кафу. „Спенс“ је скоро пропао, свака трећа-четврта радња затворена, излози препокривени пак-папиром. Тужна слика. Сео сам крај врата, за први сто.

Лезиком прелазим преко преосталих зуба. Крње се и сами испадају. Остао ми је доњи фронт

и неколико зуба са стране, можда десетак укупно. Имао сам све, у младости и средњим годинама, били су бели и смејао сам се отворених уста. Али, помислим, замењујући очи у народном стиху: Без зуба кано са зубима. Још бих могао да угризем. Неко изгуби памет, неко богатство, можеш мислити: ја сам изгубио само зубе.

Сасвим близу шанка видим једну жену, тако, мојих година отприлике, дакле, бабу, и њено лице ми је познато. Уосталом, и ја сам деда. Она ми се смешка. Не сећам се ни њеног презимена ни имена, можда сам је знао као девојку, а када је то било, ихај, и не могу да се сетим. Одједном, имам навалу успомена. Ситуација у којој се налазимо је скоро идентична. Као пре више од четрдесет година, у Зрењанину.

Она седи два стола даље, гледам правилни профил са њене леве стране и чекам када ће се окренути и спазити. Најбоље би било да се изгубим. Знам колико ме мрзи та девојка и наш сусрет неће бити пријатан. То је било после десет година (зар је већ прошло толико? – питам се тада) откако смо имали нешто заједничко, њено лице је озбиљно. А било је безазлено, својевремено. Лепо, издужено лице са наглашеним јагодицама привукло ме је чим сам га угледао. Упознали смо се на једном рођендану, чини ми се њенога брата, неког предузимљивог студента који је зарађивао велике паре ситним учесталим препродајама кича неопходног

да украси све радничке куће у Шумици, предграђу Зрењанина. Она је читала све што сам написао и једну моју књигу држала на ноћном сточићу. То ме је изненадило и ја нисам знао како да се у односу на то понашам. Још нисам био научио да се користим предностима познатости, популарности, ма како мала и локална била. То да ме неко познаје и о мени има неку представу пре него што се лично упознамо, само што је почело да ме запањује и обезглављује. На тај ефекат писања нисам још био навикао и он ми је био утолико мржи што се умножавао број људи које познајем и упознајем и што све те везе нисам могао да држим у памети нити да их одржавам на нужној висини у потребном интензитету очувавам или развијам.

Била је лепа, висока, танка, витка, пожељна. Имала је нежну кожу, тамну, баршунасту. Била је љубазна са мном, онда када међу нама у том добу младости љубазност ништа није значила или је била презрена. Имала је пуна уста, велика, али на њеном издуженом лицу она су стајала природно и само појачавала укупан утисак чулности који је одавала. Она је била сва од чула, њу је било потребно додиривати, миловати и стискати, и тај утисак је у мени изазивао пожуду. Како сам се уплашио тога што сам на њеном ноћном сточићу затекао своју књигу, настојао сам да избегавам контакт са њом како не бих упао у неприлику да о писању причам, а поготово сам са страхом помишљао да

би ми могла бити постављена она најглупља питања кад сам шта и како написао, кад прве ствари, како пишем и слично, те сам се када год би ми се током те вечери приближила понашао нехајно, скоро одбојно, сипајући циничне примедбе на све око себе. Неколико чашица алкохола допринело је мом нихилистичком понашању, а њу је то само привукло, код ње је то изазвало радозналост, и она се преда мном нашла у бризи да неће моћи да парира у разговору човеку који сасвим изгледа и понаша се као што би се понашала извесна њена мутна средњошколска представа о писцима. Завршила је неку вишу економску школу и како није могла да нађе одговарајући посао, а имајући нешто од оне породичне предузимљивости која се код њеног брата (да, то је био њен брат од стрица!) тако успешно реализовала, запослила се привремено као трговкиња у једној продавници алкохолних пића на велико и мало, где је оно на велико подразумевало продају пића за репрезентацију у малим зрењанинским предузећима и за рођендане приватним лицима, а оно на мало појединачну продају пива и врло популарних „унучића“, флашица од 0,25 l које су се испијале испред радње. Ту је замењивала неку старију жену оболелу од реуме и било је изгледа да тај посао добије и за стално чиме би себи омогућила да студира неку хуманистичку науку, нешто од онога што ју је стварно занимало. Заборавио сам да ли је то била социоло-

гија или филозофија, у сваком случају нешто што ју је привукло књигама, од којих, зачудо, током времена није ни поружнела ни постала заједљива феминистичкиња која излива своју горчину нерелизованог женског бића у чаршаве небулозних текстова, програмских отпора свету мушкараца.

Ми смо се већ грлили и љубили, ми смо постали до краја интимни, често до помаме разблудни, већ смо се волели рекао бих, када сам приметио да јој је један предњи зуб гадно покварен и да се она због тога не смеје. Само се смешка. Зуб је био нагрижен полукружно целом дужином, до десни. Само тај један. Мало сам се изненадио када сам то видео, жацнуо се, али ни једног часа нисам због тога престао да је волим, нити је моја жеља попустила. Састајали смо се сваке вечери пошто је завршила посао који је од како се она налазила у овој продавници, све више био посао шанкерке. Због тога што је пиће овде било знатно јефтиније него у кафанама, окупљао се у њеном дућану најсиромашнији свет, скитнице и беспаричари са дна. Она је од тога дакако трпела и душевно и духовно озлеђена и озлојеђена долазила у мој загрљај да се регенерише, да се у разговорима са мношћом опорави од социјалних шокова. Била је жељна да слуша, очекивала је да је свет литературе, мишљења, свет маште, одбрани од траума сажаљевања и саучествовања у трагичним судбинама чије отпатке је свакодневно са патњом гледала

у пијаним, уништеним телима која су се лелујала испред њеног пулта.

Путовали заједно у Београд на неки концерт. Извадила је зуб. Најстрашније, морао сам да јој кажем да више нећемо бити заједно у тренутку кад је дошла насмејана, разглавила вилице да ми покаже да је, како сам јој препоручио, извадила зуб, да ме је послушала, да је то због мене урадила. Хтела је ту да стави вештачки зуб и буде комплетно лепа, за мене. То је најстрашније што сам урадио некој девојци. А ја сам тада већ нашао неку другу девојку. У оно време те су се ствари догађале једноставно и брзо, без пардона. У Зрењанину.

Сада, у Новом Саду, та девојка је баба, која ми се смеши. Скупим храбрости, стиснем срце (зубе више не могу), устанем и одем до ње. Пита ме да ли ја њу знам. Потврдим, али да не могу да се сетим имена. Али, те две некада девојке, ја сам помешао. Ја сам Каћа, некада Путин, рођена сестра твоје разредне другарице Раде. Како сам то могао да заборавим, ударим се по челу, замал' ми нису спале наочари. Понуди ме да седнем и пита да ли хоћу да ми скува кафу. Да, само немој да ставиш отрова у њу, рекнем, а она смејући се хитро оде за шанк. Мрзиш ли ме још увек, викнем, а она се смеје и каже: Гле, сада носим тоталну протезу! Ја још увек немам куражи да то код себе средим, одговорим, и једва чекам да се врати да је питам за Раду... Како сам могао да их помешам...

(Заспао.)

* * *

Сергеј Владимирович Осенов је умро, а ја сам много касније схватио да сам пропустио да га упознам, да сазнам о њему што више, а како смо се у малом граду мимоишли и никада срели ни разговарали нисмо, није ми јасно. О њему сам знао мало, али довољно да ме увек чини радозналим и жељним да сазнам више. Остао можда још неко ко га је знао, остала је родбина, синови, унуци... Уосталом, ни њих нисам познавао, него сам само знао за њега. И то да је Ради диктирао своја сећања. Шта је са тим рукописом? Да бих било шта сазнао, морао сам да чекам...

* * *

Данима сам трагао за наставком, ако је уопште и постојао, о сусрету с Каћом, сестром Радином, на „Спенсу“. Да ли смо сели, попили кафу, причали. О чему?

Онда сам почео да претурам и по папирима, јер сам имао обичај да понешто и оловком забележим, па ћу то као касније прекуцати у компјутер. Цедуље су се гомилале по фасциклама, у којима је било разноврсне грађе, тематски неразврстане, помешано с фотографијама, исечцима из новина, приказима мојих књига из часописа, небројеном количином писама од људи које сам познавао, нај-

више од блиских пријатеља, а и докумената, административних, разних решења, дописа, старих рачуна, као и упутстава за коришћење магнетофона, касетофона, кућних апарата, компјутера, па све до мобилних телефона...

Па, опет, увек ми нешто недостаје. Помислио сам да уколико је све ово што покушавам да поређам и учиним читљивим у било чему мањкаво, то су прогутали снови које не памтим. Снови су штетни у својој прождрљивости. Сваки догађај, радњу, многе личности, описе, они изгрицају, претворе у нешто друго, направе збрку у непрекидном варењу и преживарењу укупног будног и свесног интелектуалног посла једног писца. Пошто их све позаборављам, могу слободно да их прогласим неким својим невидљивим непријатељима и оптужим за све мане у свом писању. Снови разводњавају редослед, збуњују читаоце, а на крају испаравају. И са њима све нестаје.

* * *

Пишем на лаптопу за кухињским столом. Када заспим, глава ми падне на компјутер, па сам тако три компјутера поломио. Мој син је столар, па ми је направио патент, да ми глава не падне на компјутер и не поломи га. Човек који решава проблеме. То је као кавез у облику коцке, од чврстих летава, који је шаркама с моје десне стране причвршћен

за ивицу стола и позади за наслон кухињске угаоне гарнитуре. Кад устајем, одигнем кавез, кад седнем спустим га преко себе. На средини је летва, која ми не заклања ни екран ни тастатуру, али на коју глава мора да падне. Летва је обложена сунђером и преко тога тамноплавом скај-кожом, како се не бих повредио. Она је покретна, на вијцима који омогућавају да се даска постави према положају главе, скоро као неки јастук. Колико сам на том подглављу преспавао у писању, сам Бог зна.

Књи́га ма́ле и све́тлуцања

Зовем се Сергеј Владимирович Осенов.

Срамота је да се појављујеш јавно, на телевизији, рецимо.

А, ипак, имао сам ја сусрета с камерама.

Када се појавила комета 1987. године, неко ме је интервјуисао. И ја сам рекао да сам ја ту комету већ видео једном, 1910. године. Била је тада велика паника, да ће се та Галејева (Халејева) комета сударити са Земљом, да ће Земља проћи кроз кометин реп, а он је пун отровних гасова, и да ће доћи смак света. Велики страх код простог становништва. И одмах су се појавили продавци разних заштита, маски, крема, препарата за одбрану од штетних утицаја, напитака, шатора, одела, чега све не. То је било у Русији. А та Галејева комета појављује се сваких 75 година, отприлике. Данас о њој научници знају много више, него онда.

Дакле, два пута комета и два пута неко снимање.

Ја сам то после избегавао, да ме снимају. Рекао сам некоме да ћу пристати, ако доживим да још једном видим Галејеву комету. Наравно да се то не може догодити.

Време је да се умре.

А пре тога сниман сам филмском камером, ја мислим око 1915. године, када сам имао 16 годи-

на. Враћао сам се из Черниговска, свог родног места, па у Москву, а тамо су снимали филм „Соњка златна рука“, то је чувена историја о крадљивици, или варовки, не знам како на српском језику да кажем, ваљда је реч о лоповки. Свратио сам у кино студио таман када је ишла епизода у којој је она украла неке ствари из трговачке радње, немачке, као што су наше самоуслуге. Када су почели да снимају, виде да она не може сама да изнесе пакет који је украла, па мене на брзину обукли у неки мантил, дали мени пакет, ја изнео, тако је то снимљено било. И када је кроз годину-две тај филм дошао у Черниговск, варош у којој сам живео, ја сам целу гимназију водио да виде какав сам глумац.

Черниговск је била мала варош, можда око тридесет хиљада становника, а једна трећина су били Јевреји. Они су живели у центру града, њихове су биле све радње, тако да суботом ниси могао да купиш ништа, све је то било затворено. Наша кућа је била велика, а са свих страна окружена жидовским земљама, баштама, кућама, на свега десетак метара од нас налазила се синагога. То је место где сам ја сваког другог, трећег дана, лупао прозоре, на синагоги. Јевреји су долазили код мога оца и жалили се, а отац им је одговорио: Ухвати-те ви њега, па га можете истући, како желите. Ма, како су могли да ме ухвате, када сам ја увек ишао свугде са два огромна кера, који су били дреси-ра-

ни, и ја само викнем: Цезар, пим! И код Жидова већ панталона нема.

Мој отац је био директор градске банке. На ту дужност је биран сваке четврте године, тајним гласањем. Двадесет година, значи 5-6 пута је биран. Када је први пут био изабран, мој ујак, рођени брат моје мајке, већ је био градоначелник. Или некако у исто време се то догодило. То је требало да потврди губернатор. Значи, све документе су послали њему, али су послали и једну пријаву противника мога оца, који су опет хтели неког свога за директора банке. У тој пријави је писало да моји отац и ујак не обављају све црквене дужности. И када је губернатор то прочитао, није хтео да потврди за мога оца. Када су то сазнали у Черниговску, очеви гласачи од свештеника наше цркве замоле да напише један документ у којем се прецизно наводи да моји отац и ујак испуњавају све црквене дужности. Када је губернатор добио нови документ од свештеника каже да он не може да преиначи оно што је једном решио, те зато нека Осенов буде помоћник директора, са 700 рубаља плате, а директор, онај његов противник, нека прима 500 рубаља плате годишње. Тако да је мој отац прве четири године био помоћник директора, а после у току 20 година директор банке.

Мој отац је из сиромашне фамилије, из сиромашне гране рода Осенова, мислим да је мој деда био неки занатлија, можда столар. А мајка ми је

била ћерка богатог трговца и, што је интересно, када се удала за оца није променила презиме, јер је њено девојачко презиме исто било Осенов. Деда мој Осенов, и он Павлович, имао сам његову фотографију, вероватно је живео дуго, пошто је, сахранивши две своје жене, у осамдесетој години хтео да се жени с девојком од 17-18 година, али Архилеј није дозволио. Тај Осенов је живео у малом месту које се звало Ичња. Средином 18. века, не знам тачно када, Черниговск је скоро сав изгорео, па се смањило, постао сасвим мало село, у којем је тај мој деда купио можда шест или седам плацева. Черниговск временом опет постао варош, људи се вратили. Те плацеве је после оставио у наследство мојој мајци и својим синовима. Вероватно се и наша кућа налазила на једном од тих плацева и са свих страна окружена јеврејским земљама.

Мој ујак, који је био градоначелник, гајио је тркачке коње. Један од његових синова био је лекар. У исто време био је и он градоначелник, али је рано умро. Њега наследи други син, млађи, моје мајке брат. Дакле, синови мога деде, који је живео у Ичњи, били су образовани: један је завршио медицински факултет, други правни, а трећем сину, Николају, није дао да се школује, већ да продужи његову професију, да буде трговац. И у наследство њему оставио велику трговину, у Черниговску. Шта значи трговац у Русији, онда, то се звало купец, посебан сталеж. Имао је огроман магазин

и ергелу касача. Један касач који се звао Авуја, на руском, Олуја, дакле, трчао је брже него други касачи који су се тркали у Москви и Лењинграду, Санкт Петербургу, на императорским тркама. Брат који је био градоначелник удеси да се коњ Олуја пошаље у Москву, на те трке. То је много и коштало и тешко је било повести до Москве тог касача, за неколико дана само до почетка, управа, администрација, нису дозволили цокеју да учествује, пошто није имао диплому цокејску. Брзо су узели другог цокеја, али Олуја, уместо да победи, дошла последња! Није била навикнута на новог цокеја. Ујак огорчен одмах је прода, а када се вратио у Черниговск прода и остале коње.

Други мој брат, онај Иванович, био је нотар у малој вароши, Лок. И био је ожењен Соколовом. Та је имала још два брата, а њихов отац је био богати трговац, предузимач, сопственик неколико лађа на Волги. Био је милионер, чак мултимилионер. Своје синове је држао у бодљикавим рукавицама. Кад је он умро, браћа су показала своју словенску душу. Они су за десет година потрошили те милионе. Били су женскароши, картароши. Ја их се сећам, када су код моје мајке наилазили. Један од тих Соколова, картарош, коцкао се са принцом виндзорским, будућим енглеским краљем Едвардом VII. Играли макао. На једну карту било је постављено 250 хиљада златних рубаља. То је баснословна сума. На пример, месечна плата једне

служавке била је 4 рубље. А на столу 250 хиљада! И принц виндзорски је изгубио, умало није пао у несвест. Повратио се и предложио да се сума дуплира, значи 500 хиљада. Играли су и принц добије тај новац. На крају, када је прошло око десет година, браћа су читаво наследство проћердали.

Један од њих је отишао у Америку и тамо очарао једну американску удовицу. Оженио се њом и добио мираз од 60 хиљада долара. И то је за неколико година потрошио. Вратио се у Русију и са својим другим братом, с торбама на леђима, превалио невероватан пут, прешли Урал, горе-доле, и изгубили се негде у Сибиру. Од тога времена не знам ништа о њима. Дакле, то је руска душа, таква. Може бити и другачија.

За време припрема за празновање 300 година Романових, ја сам био ученик трећег разреда гимназије. Била је приређивана једна опера у којој су главне улоге играли гимназисти. Опера се звала „Живот за цара“, после се звала „Сусањин“, у бољшевичко време. То је компоновао Глинка. У тој опери сам и ја учествовао. Бацао сам на сцени исечени папир, који је требало да представља падајући снег. Ја сам једини из трећег разреда учествовао на том спектаклу, остали моји другови нису могли, него су сви били само старији од мене.

Моја породица је према царском режиму била углавном равнодушна. Нису волели. Ближи су им

били други. Ја нисам племић, ни мој отац. Међутим, мој брат Владимир, био је племић, зато што је он завршио универзитет, лично племство је имао. Било је много неправди у односима између племства и других грађана. Наш царски режим се базирао на три стуба: племство, полиција и жан-дармерија, свештенство и православна вера. Они су подржавали царски режим. Остале грађанске породице су више симпатисале неке друге, друге идеје, желели су да дође до неке промене у Русији, да добију више неких права. Шта ја знам. А особито царски режим су мрзели Јевреји. Сваки Јеврејин је био противник царског режима. Зашто? Зато што су Јевреји били лишени многих права. На пример, Јевреји, или ако хоћеш — Жидови, то је била провучена једна линија кроз целу Русију. Та линија је ишла нешто северније од Кијева, и Јевреји су могли живети на југу све до Црног мора. А север према Москви, према Петровграду, тамо нису смели живети. И Жидови су били страшно огорчени. Жидов није могао да буде официр, ни у ком случају. У Москви или Петровграду могао је живети Жидов који је завршио високу школу. А на јужној страни, могли су живети само у варошима, никако у селима. И то је била увреда за њих. Па ипак, у селима је било Жидова. Ево, ја знам, у околним селима око Черниговска, било је Жидова, али су они свакога месеца давали неки мито, полицајцу, 10 или 15 рубаља, да се он прави да не види како они тамо живе.

Било је тамо и Срба. А то ћу после, ако се сетим.

Моја породица је, дакле, више симпатисала и Жидове, неки народни покрет, оне који су се залагали за помоћ сељацима, него царски режим.

Године 1916. наступила су врло тешка времена. Рат је, на фронту све неуспеси. Унутра у земљи хаос, у Лењинграду стална смена министара. Трагично неразумевање царског режима према тражењима народа, да се изврше извесне промене. Потпуно нам је свима било јасно да се приближава револуција. То је било у атмосфери, осећало се. У то време сам у седмом разреду гимназије. Мој брат је био судија за прекршаје у Черниговску и да удовољи својој жени која је била глумица, изнајми театар, организовао трупу из Кијева, наручио режисера, и у Черниговску сваког трећег дана неки спектакли у којима је учествовала и та жена мога брата. Нина Сеовна. Била је позната глумица у Русији. Радила је за неки филмски студио. А цела провинција је живела у ишчекивању револуције. То је неизбежно било, јер се таква слика створила код народа. То је однекуд пројектовано и бачено на онај свет онамо. Те ствари не настају саме од себе. У покретима маса нема никада ничега спонтаног. Ја се сећам марта 1917. године, када су по вароши свуда били налепљени плакати, где се упозорава грађанство да долази невреме, страшно невреме. И кроз неколико дана почела је снежна

олуја, четири дана је трајала, стали су сви возови, телеграф није радио, покидале су се жице, Черниговск је био одсечен од света.

Када су та четири дана прошла, то је било 3. марта 1917. године, сећам се, враћао сам се из гимназије, кад на ћошку једне улице видим једног војника са огромном црвеном траком. Шта је? У Петрограду, Питербургу, револуција, фебруарска револуција. Она је почела 27. фебруара, а ми у вароши сазнали тек 3. марта. Е, сада, испуњавају се жеље већине Руса, цар пада. На улицама су се и познаници и непознаници љубили, усхићење и нада трајали су неколико дана. У вароши су почели митинзи, свуда говоранција, исто што се сада дешава у Југославији. Сада ја то знам, јер сам ја то све већ доживео — мења се систем, држава се распада. На сваком ћошку је неко говорио. И почело време привремене владе. За то време немачки генерални штаб из Швајцарске послао у Русију Лењина и Троцког. Били су у вагону који је када су пролазили кроз Немачку био затворен. Послали су их у Русију да поруше дисциплину у руској армији, то је био њихов специјалан задатак. Дошао је Лењин и организовао своју владу, другу, а она привремена му је супротстављена, и стално су се они свађали. Тај совјетски блок издао је објаву којом се обраћао војницима да не слушају своје офицере. Порушио је дисциплину. И разуме се, са фронта је почело масовно дезертерство и фронт

је био разбијен. Једино су остали чешки легиони који су били формирани од заробљеника из аустријске армије. Све је то трајало целе 1917. године. Али у провинцијалној вароши живело се још старим начином живота, скоро без икакве власти. Сваких недељу дана, или сваких десет дана, варош су заузимале неке банде, украјински одреди, а то је трајало до октобра месеца, када су бољшевици оборили привремену владу Керенског.

На северу је почео бољшевизам са ужасом.

У нашој вароши сваких десетак дана нека нова власт која је пљачкала богате људе. Долазили су и други, не само бољшевици, нису били ништа бољи. Тако су се смењивали до 14. јануара 1918. године, када су Черниговск освојили бољшевици. И ту је почело.

Убивства без суђења, ни због чега. У једно село била је послата бољшевичка комисија да од сељака отимају хлеб, сељаци убију неколико бољшевика, а онда су у Черниговску бољшевици хватали таоце. И тако једнога дана ухапшени мој отац и брат, и још педесет других људи.

Имао сам још једног брата, Николаја. Био је официр. Рањен је на немачком фронту. Лечио се у Петрограду. Кад је прездравио, пошто је у своје време у Француској завршио Електротехнички факултет, ставе га за инжињера у неки петроградски војни завод.

Чим је отац ухапшен, то се прочуло, и цело јеврејско становништво у Черниговску дигло се

на ноге. Наша кућа је била окружена јеврејским поседима и наша породица је била омиљена и популарна у јеврејским круговима, пошто је донекле штитила Јевреје од царског режима. Јевреји су то осећали, да смо ми на њиховој страни. Јавили су једном мом пријатељу из детињства, Дотки Гутману, који је у то време већ био командант неког бољшевичког пука, да је стари Осенов узет за таоца. О Дотки, то је засебна прича. И тај Дотка Гутман, који је после био Давид Шмит, дошао је у варош са педесет коњаника из његовог пука, право у затвор, ослободи и мога брата, и оца, и још десеторо Руса. Кроз десетак дана у неком селу опет поубијали бољшевичку комисију, па су бољшевици стрељали оне који су остали у затвору. Каква је то заслуга Гутмана, што је на време ослободио мога оца. Тог марта месеца неко је с пет метака израђавио једног бољшевика, а тај је имао толико снаге да се вукао два-три километра док није стигао у место и био примљен у болницу. Бољшевици су мислили да је почео устанак против бољшевика и напустили варош. Оци вароши, да би спречили разне пљачке, организовали су одред, назвали су га „Бела гарда“, који је патролирао кроз варош и спречавао инциденте. У том одреду смо се нашли и мој брат и ја.

За то време у варош су стигли и неки Чеси, а на железничкој станици нашли се и бољшевици поново, у центру Бела гарда. Ноћу излазе и једни и други, били сукоби, било и рањених и мртвих.

Док су Чеси били ту, забранили су сваке сусрете, а после Чеси отишли, јер су видели да не могу да изађу на крај са нама. Поново су превладали бољшевици. Онај што је лежао у болници стално је телефонирао у штаб бољшевика да се вођа устанка, који је пуцао у њега, налази у кући Осенова. И код нас 11 претреса у току само једног дана. Разуме се, ништа нису нашли. Тако је то трајало два-три дана. А ја, будала, једнога дана пошао са својим пријатељима у шетњу по улицама. Враћајући се кући, видео сам како један Жидов мојих година, којег сам ја у своје време, као дечак, тукао, показује, групи бољшевика из оклопног воза, на мене и нешто њима прича. Одмах сам знао о чему се ради. Дошли су, ухапсили ме и одвели у железничку станицу. Угурали су ме у неки теретни вагон тог оклопног воза, где је већ седело око 25 мојих саучесника, официра, гимназијалаца, учесници у тој белој лажи. Већ неколико њих је било стрељано. После неког времена и мене су позвали на испитивање у зграду железничке станице, у велику салу, где су били телеграфски апарати, а све пуно красноармејцима са великим револверима и реденицима на грудима. Довели су ме пред сто за којим су седела тројица. Трибунак, председник Трибунала, био је командир оклопног воза, Ђурђијанац, Грузин, млади официр, почео је да ме испитује. Окружен сам са свих страна красноармејцима који псују, вичу. Пријатна атмосфера,

а? Офицер, тај председник Трибунала, пита ме где се налази мој брат. Мој брат је исто као и ја раније долазио у ту салу, доносио вотку, ту смо пили са својим пријатељима. Ја кажем да не знам, побегао из вароши. Како не знаш? Твој брат је био организатор Беле гардије, на белом коњу је скакао пред пролетерима. А ја, 19 година сам имао, дрско му одговарам: Неправда, није истина, брат није био организатор, брат никада није скакао на коњу, пошто не уме да јаше! Том официру ја одговарам. Добро, добро, каже он, остављам брата, а да ли си ти учествовао у Белој гарди? Ја кажем не. Њему, енергично. Онда се он окрене и позове опет једног Жидова, Јеврејчека, опет мојих година, којег сам исто безброј пута тукао у своје време, расли смо заједно, па је тих дечјих туча било свакога дана. 'Ајде, кажи! — викне тај млади официр. Тај је извадио једну цедуљицу и почео да чита: Ја, Серјожа (значи ја), тог и тог датума, у толико сати увече, дошао сам у штаб Беле гардије, донео литар вотке, ракије, и тамо са својим пријатељима до 11 сати пио. Идућег дана исто, после опет другог дана тачно све што сам ја радио. А ја сам долазио са њима да разговарам, а пио нисам. Кад је завршио мој вршњак, ја онда официру: Чули сте! Ја сам долазио само да пијем ракију са својим пријатељима, а другог мог учешћа није било! И тај испитивач мој схвати да је цела та ствар сасвим безначајна. Он тражи мога брата, а ја сам овако нека ситна

личност. Био сам припремљен да ће мене стрељати. Било ми је свеједно у том моменту. Уби ако хоћеш! Нисам схватао шта то значи. Али, изненада, кад тај мени каже: Излази, иди одавде! Ја њему: Шта? А он: Излази напоље! Ја: Не! Дај мени неку цедуљу, иначе мене кроз пола сата опет доведу! Е, ту сам ја превршио меру. Тај Грузијанац скочи, удари рукама по столу, крене, залије мастилом документ и почне да се дере: Одлази, док се ја не предомислим! И ја видим да нема, да се не треба шалити. Схватим колико је један човек господар над твојим животом. Почео сам гурати те красноармејце око мене и изашао сам напоље, пошао кући.

Кад видим издалека скаче око 50 коњаника, међу њима овај Дотка Гутман. С тим Дотком сам ја растао, пет, десет година, заједно, дружили се, он је из сиромашне јеврејске породице. Ја њега прехрањивао, за време великих празника дао њему што смо спремали, тукли смо се скоро свакога дана. Једном, умало да га нисам удавио у реци. Бацио сам га у воду, после видим да мој Дотка не излази, само мехури излазе...

Ја сам изашао из железничке станице и видим издалека да скачу коњаници, међу њима Дотка Гутман, који је у то време био неки комесар. Када ме је Гутман видео, био је изненађен: А ја долазим, јер ми је твој отац јавио да си ти ухапшен, да те ослободим! Тебе су ухапсили ови бољшевици из

оклопног воза, а нису обавестили мене, војног комесара! Идем сада са њима да се свађам! Ја њему објасним како сам се ослободио, захвалим што је дошао по мене, да ме извади из воде, као што сам ја њега, па пођем кући.

Мени у сусрет иде жена брата, Нина Сеовна, и две моје девојке, и страшно плачу. Мисле да су мене стрелили. Ја их загрлим.

Имао сам четири девојке, тада.

Дођем кући, причам, и у том друштву што је било са мном, скоро неопажено, попијем пола литре неког француског ликера. Разуме се, био сам пијан. И током четири дана, чим попијем чашу воде, ја сам опет пијан. Никада после нисам наишао на неко такво пиће, а нисам могао да се сетим како се зове.

А тај Гутман, био војни комесар, после неког времена већ командант неког украјинског пука. Ослободио је и брата и оца, а хтео и мене, тако да је долазио и на ручкове и на вечере. Чудновата судбина. Најсиромашније јеврејско дете долазило у нашу кућу. После је он био ађутант чувеног бољшевичког генерала Јакира, опет Јевреја. Не знам, и шта је било, али 1937. године, заједно са још неким другим Јеврејима, стрелиани су и Јакир, и Давид Шмит, мој Дотка Гутман.

Непроверена је вест, коју сам не знам када чуо, али је вероватна, јер је тих појава било, да је један гимназиста из Черниговска убио директора

гимназије, а после био командант првог совјетског логора. Ја ни имена не могу да му се сетим.

Са Дотком Гутманом сам растао око десет година. Оно када сам га гурнуо у реку, њему се нога закачила за неко грање, ја сам скочио, загњурио се, и извадим га из воде. Кроз неко време опет се са њим посвађам и доведем њега у такво стање да он ухвати огромне кројачке маказе и мало да ме није убио. Дакле, стално смо били заједно, играли се, тукли се, али такво је то детињство било — сурово. Мада, ја нисам правио никакве разлике између себе и њега. И тако, дошла је 1915. или 1916. година, када смо се ми растали. И тек када је почео бољшевизам, појавио се Дотко. Био је у некој партији и био војни командант бољшевички у нашој вароши. Узео је псеудоним Давид Шмит, по неком официру који је учествовао у револуцији 1905. године и у тој буни изгубио главу. Са тим Дотком после сам ја имао и других догађаја.

Немачка окупација је почела 9. марта 1918. године. Волоња, мој брат, имао је неке везе с немачком командом, саопштио је мени да ће идућег дана Немци хапсити све бољшевице који су остали у вароши. Седнем на бицикл, пођем на периферију, где су живели сиромашни Јевреји, нађем Доткиног оца, који ме је повезао са Дотком. Посаветујем га да треба што пре да напусти варош, пошто ће следећег дана Немци њега сигурно ухапсити. И Дотка послуша мене. Отишао је и био три-чети-

ри месеца у партизанима, негде у шумама, тако да сам ја отплатио дуг Дотки, који је спасао мене.

Други случај је био када сам са својим пријатељицама, на можда 50 километара од вароши, јахао кроз шуму. Изненада искоче брадати, прљави људи с пушкама, са косама, мотикама, то су били партизани. Одмах су нас свукли с коња, завезали нам очи, одвели дубље у шуму, пола сата нас водали завезаних очију тамо-овамо. Када су ти везане очи, ти преживљаваш тешке моменте, иако се за себе самог нисам бојао, него за те девојке које су са мном јахале, каква судбина њих чека. Најзад се зауставимо, скину нам повезе. На некој пољани био је шатор и од грана као колиба. То је био штаб партизана. Довели су нас завезане до шатора.

Изађе Дотка Гутман. Серјожа, шта са тобом, зашто ти овде, пита ме. Објасним да сам јахао са својим пријатељицама и да су ме ови партизани ухапсили. А да објасним, зашто су ме ухапсили. Многи синови из бољих кућа, племићи, синови великих поседника, учествовали су у једном одреду, који је тукао сељаке, који су и опљачкали неки посед. Та организација се распитивала и сазнали су који су сељаци учествовали у тој пљачки, па су их безжалосно тукли, и, значи, партизани су мислили да сам и ја припадник тог одреда. Али, Гутман је знао да ја нисам учествовао у томе, и каже да сам ја Сергеј Осенов, његов друг, са којим је он растао, и за кога он гарантује да није учествовао у

том одреду. Доведу нам коње и пусте нас. Дотка ме је једино замолио да ником не говоримо о нашем сусрету, довео нас је до главних путева и пустио нас кући.

Да, сада сам се сетио, хтео сам нешто о Србима. У почетку 18. века био је тај рат Русије са Шведама, чувена битка код Полтаве, 1709. године. За време те битке, а већ и раније, гетман (атаман) Мазеп, водио је двоструку игру: као привржен је Петру Великом, а приклања се Шведима. Петар Велики је то осетио и побио му војску, остало нешто мало. И тих неколико украјинских пукова на челу са Мазепом пређе на страну Шведа. Битка је била завршена победом Русије, а шведски краљ с Мазепом бежи у правцу Турске. За одмазду Петар I, породице тих издајника, углавном пуковника тих украјинских пукова, њихове офицере све, преселио у Сибир. Цела околина Черниговска била празна, није било људи. Мало Руса само. И године су пролазиле и тек је Јелисавета Петровна, ћерка Петрова, почела те наше крајеве да насељава Србима из Српске Војводине. То је оно што је описао и Црњански. Велики писац. Као да је неки руски велики писац, а Србин! Тако да су наши велики поседници били и неки Срби, огромна имања имали. Био је Милорадович, који је био и председник нечега, неког места, добијао новац и од двора, па неки Катаринич, исто Србин, а један од тих је био и гувернер у Харкову, па Маркович, опет неки

председник у своје време, први је имао аутомобил у Черниговску. И тако, петнаестак српских породица, целих фамилија било ту, али, у моје време, они су заборавили да су Срби. То је било негенерисано племство, задужено, презадужено, пропадала су им та имања, иако су лепо почели. Ја, међутим, у 20. години побегао из Русије, евакуисао се и дошао у Београд. И шетајући улицама видим „Радња Милорадович“, па „Радња Маркович“, и друге. Био сам изненађен, па богами, ја нисам из Черниговска, то је Београд. Мени као емигранту било је драго да видим позната презимена. Они су отишли код мене, а ја сам дошао код њих. Чудно.

Крајем 1919. године, под утицајем својих девојака и пријатеља, уписао сам се на војну службу. Најпре у официрску чету, а после у оклопни воз. У оклопном возу ја сам први и последњи пут учествовао у војној операцији... Тај воз је шарао овамо-онамо, а када се вратио натраг, ја сам затекао једног свога пријатеља болесног, очигледно је добио тифус. Кроз неколико дана, а то је било у Београду, до базе нашег оклопног воза стигао је санитетски воз, с тим да покупи болеснике. Када је почела медицинска комисија обилазак, њега су одмах пренели у санитетски воз. Почео је да плаче, како да он остане сам, неко да пође с њим. Договорим се с њим да ја пођем, али како да пођем, када сам ја на војној служби. Али, ипак сам решио. Пролази медицинска комисија и ја сам се прија-

вио да сам и ја болестан. Неки медицински помоћник ми је дао топломер, извадио, оно 39,8 температура. Ја сам био изненађен, јер сам се одлично осећао. Вероватно термометар био неисправан. Кад је тај видео какву температуру имам, одмах и ја, сад, значи у санитетски воз. Санитетски воз, шта је то било? То је обични теретни вагон, где су стајали по ћошковима двојни кревети, за 15 људи отприлике. И нас одмах сместили.

А ја претходно, значи, опет је то случај, судбоносни случај, ја сам у Харкову купио 5 килограма бомбона. И са својим стварима и тим бомбонама смештен сам у тај вагон. Ускоро је попуњено било све и воз је кренуо на југ. Како смо ми говорили да је почело путовање на рачун енглеског краља. Пошто је Бела армија стално одступала на југ, и ми смо пошли на југ. Вероватно кроз неколико дана и ја се разболим, добио сам тифус, пошто 3-4 дана нисам се ничега сећао, али преболим и то. Са тим бомбонама ја сам се хранио и давао другима те бомбоне. Били смо топло обучени. Ја се разболим од тифуса, а разболео се и санитар, који је био додељен нама болесницима. Пристао је да ложи фуруну, а напољу је било минус 15-20-25 степени мраза. Ми болесни, фуруна не ради, и већина је почела да умире, од болести и зиме. Гледао сам са горњег спрата тога кревета и видео како доле лежи један мртвац. Гледа на мене. А он био смрзнут, лежао са својим резултатом метаболизма. И тако

у целом вагону преживи тек тројица. Четрнаест дана су нас возили. Нико није долазио код нас.

Хранио сам тим бомбонама и Таубера. Најзад негде стигнемо. Тај санитетски воз стоји, не чујемо ништа, одједном се отворе врата и нека медицинска комисија пита: Да ли има ту неко жив? И добили су одговор: Само нас тројица. Таубер, ја, и још један чијег се имена не сећам. Сад, ти лекари беспомоћни, не знају шта са нама да раде. Све болнице, сви медицински пунктови, препуњено све тифусним болесницима. Посаветовали су нас да одемо до неког места које су звали „акапулт“. А тај акапулт, то је био један огроман магацин, двоспратна барака. Држимо се под руку, пошто одвојено нисмо могли да шетамо, да не бисмо попали у блато. Када смо ушли унутра, видимо да је магацин до плафона напуњен дрвима, жељезничким праговима. А то нису прагови, него мртваци умрли од тифуса, и само између њих нешто пузи, а то су они који су још били живи. Кад сама то видео, у паници сам одмах побегао. И идући неким кароном изнад једне улице, сретнемо свештеника. То је, видиш, судбина таква, човечја. Свештеник види како ми изгледамо и почео се распитивати: Шта је са вама? Ми њему објаснимо како су нас 14 дана возили, да смо болесни, а сада нас нико не прима у болницу. И тај свештеник је почео да плаче. Ми не плачемо, он плаче. Па и мој син је, као и ви, добровољац, може бити да је и он у таквом

положају. Одвео нас је у бифе, поручио нам чај. Написао је писмо другом свештенику, да тај уради нешто за нас. Довршио је писмо, дао нам га. Ми смо нашли ту цркву. То је била половина децембра 1919. године. Ја сам седео у цркви, под иконама, а Таубер је отишао код њега, свештеника. Овај је полако прочитао писмо и рекао да мора да се договори са својом женом, па ће ујутру да нам одговори. Нашао је неку старицу, која нас је одвела да код ње преноћимо. А њен син је био бољшевик. Видиш? Идућег дана вратимо се у цркву и свештеник нам је саопштио да нас он и његова Матушка примају у кућу. Живели смо тамо месец дана. За то време сам боловао од дизентерије, мало да нисам умро, већ нисам могао ни да се крећем. Свакога дана пунио суд крвљу, али на крају — оздравио. Требало је да продужимо боловање или да идемо на фронт. И ми пођемо код команданта, где је већ око 500 људи чекало.

Док сам ја чекао свој ред, код мене дође један официр, који је живео у Черниговску, мој познаник, па смо почели да разговарамо. На крају разговора, неочекивано, тај официр пита мене: Да ли ви живите са братом? Био сам изненађен: Са којим братом? Са братом Николајем? Каже ми да је тај мој брат у служби у првој засебној телеграфској чети штаба главног командовања, тамо је он официр. Ја опет изненађен. Па ви њега можете наћи у ресторану, где он руча. И ја одмах из командан-

туре одем у ресторан и сретнем се с братом. А брат је из Черниговска, кад је дошла Бела армија, отишао у неко село на такозвану рехабилитацију, тако да живећи 5-6 месеци под бољшевизмом — није учествовао у бољшевизму. Када је напустио то село, није више могао да се врати у Черниговск. И брат је успео да нас убаци, Таубера и мене, у ту његову телеграфску чету. И са том четом, 5. марта, ми смо напустили Краснодар, пошто је неке оближње вароши већ била заузела Црвена армија, приближавајући се. Онда смо путовали у Новоросијск. Тамо смо били 5-6 дана. За то време смо добили око милион рубаља...

* * *

Мораш нешто да радиш, да се бориш. Шта друго?

После неколико дана, ми се међусобно договоримо, а нас је било једно 15-20, решили да мене пошаљу у Сомбор код жупана, да ја том жупану објасним, да у нашој колонији ми нисмо ни бољшевици, ни неки левичари, да он некако издејствује да ми можемо отпутовати у Београд. Ја пођем тамо у Сомбор, то је можда двадесетак километара од Апатина, пешке. Стигнем у Сомбор и нађем жупанију, нађем канцеларију, уђем. Знао сам да је жупанова секретарица Рускиња, тражим њу. Код мене дотрчи дама, гневна, бесна, одмах на

мене: Како ви смете да дођете? Нисте рекли ни добар дан! Ја се изгубим. После, када сам дошао к себи, ја њој објасним да има нас око 20 људи и хоћемо да студирамо, да се упишемо на неки факултет, јер већ смо примљени у нашу колонију, али она нам је дала негативне карактеристике. Узме од мене неке документе, отрчи и кроз пет минута мени написмено уручи наређење жупана, да срески начелник нас пусти у Београд. Вратио сам се ја са папирима, али код нас није било новца да отпутујемо у Београд. Неколико дана после сазвали су нас, а оно тамо једноставно овако огромна брда паприке, парадајза, и ако ми то на неку барку утоваримо, ми ћемо добити бесплатне карте до Београда. Та лађа долази из Београда само за ту паприку и парадајз. Ми смо то одмах утоварили и дођемо у Београд. Жења и ја смо имали три динара када смо дошли у Београд.

Мој пријатељ Таубер и ја, са којим сам ја после 60 година лепо живео и увек смо се помагали и налазили један другом у невољи, стигли тамо са та три динара. Први ручак је био тањир млека, хлеб. Али, идућег дана, ја већ радио. Обичан физички радник, али за 8 сати рада добијем 24 динара. То је била доста велика плата, пошто сам у Апатину радио у пивари за 12 круна, а динар је 4 круне, значи у Апатину радио за 3 динара, а овде 24 динара.

И онда калдрма!

Одмах сам радио калдрму. А становао у Дому чудесни. Нема тог Руса који би описао тај Дом.

Није даље од садашњег Вуковог споменика, био је депо за трамвај београдски. Долазили трамваји, а то је велики плац, неколико кућа, велике бараке где су долазили трамваји, дрвеће, и тамо у Дому том чудес у Београду становало 1000-2000 Руса. Спавали под трамвајима, у мензама, под дрвећем, као ја, спавали у свињцу. И тако сам ја три месеца у том Дому чудесном живео.

Свињци су били сопствеништва управнице тог Дома чудес, она је управљала тим двориштем.

А ја једне ноћи, киша била, на крову сам био. Увучемо се у свињац када су почели кишни дани. Кад једне ноћи дотрчи ова, бесна, виче „Зар не видите... Хајде напоље!“, и истера нас из свињца. Ми се вратимо. Она истера. То је трајало два месеца.

Она је, та управница, била је права баронеса.

Када су почели кишни дани, кренемо да лутамо Београдом, мокри и смрзнути. Дођем до неке улице и видим три-четири бараке и поред неку стражу. Неки Руси. Шта је то? Завири у једну бараку, поређани кревети. То је будући руски студентски дом. Па како? И нас ту око 50 уђемо да живимо у том будућем дому, а то је било намењено за оне кадете, војне ученике. Било је три кадетских корпуса, иду испити, и кад заврше, за њих се припрема студентски дом. Неће тако да буде! Ми гурнемо ту стражу, ми смо већ студенти, и улети-мо у бараку и заузмемо кревете. Кревет покривен ћебетом, јастук, све чисто. Таубер и ја, и ос-

тали, заузмемо кревете, стигли смо у студентски тај дом. Заузели. Зима, 1922-23. године. Ту зиму проведемо у тој београдској улици, а после, у пролеће, нас преселе у центар града. Влајковића улица, Александра улица, и нова скупштина, још није била завршена. Била дугачка једноспратна велика зграда и нас су селили тамо. У једној соби спавало је нас 29. Били тамо можда две године, у центру Београда.

Од првог дана доласка у Београд, скоро годину и по, радио на калдрми. Био сам обични физички радник, али, после, напредовао. Прешао на дрвене коцке, од Славије до Калемегдана. То је био као неки поклон Александра III Београду. Али те дрвене коцке су се квариле и требало их је заменити. Трулу коцку избацим, очистим место, метнем нову коцку, залијемо асфалтом. И ја постао мајстор. Уместо 24 динара ја добио 40 динара, то сам радио око годину дана, не посећујући предавања.

Већину тог новца сам трошио на алкохол. Други део трошио удварајући се својим пријатељицама, водио их у кино, у позориште.

У то време певала Јанчевецкаја.

У Београду, где је било можда 200 хиљада становника, било 10 хиљада Руса. Живели и у Панчеву и у Земуну. Београд у то време био потпуно руско-куплерска варош. Било је можда и 30 руских ресторана. У тим кафанама свугде увече свирао по неки руски оркестар, балалајке на све стране,

свуда се певало руски. Руске песме су биле популарне. Било је и двадесетак руских мензи. Руска библиотека. Излазили часописи на руском. Руска опера ишла на чисто руском језику. Руска драма ишла на чисто руском језику. На улицама после 9 сати увече никог другог ниси могао срести, само Руса.

Ту нам је певала првакиња опере у Београду, која нам је певала и на Криму, пре него што смо кренули за Југославију.

У драми је играла Сибир Јакова и Маријаш, али они играли на руском језику. Живео сам у студентском дому, удварао се руским студенткињама, које су исто живеље у студентским домовима, а на факултету четири године главне предмете предавао је један Рус, на ужасном српском језику, али ипак могао је Србин да разуме тај језик. Тако, у Београду, нисам морао да говорим српски, и никада нисам баш ни научио. Ја сам кружио међу Русима. Ни данас не знам српски добро.

На првој години, било је нас 130 Руса и око 15 Срба, или Југословена. Да ми продуже стипендију, морао сам да положим неки колоквијум. Колоквијуми су били писмени. Ја препишем, и мени продуже стипендију, за пола године, онда опет дође колоквијум, и опет препишем. Скоро две године нисам посећивао факултет, а добијао тих 400 динара. Био је јако глуп систем око полагања правних испита. Морало се у току две недеље

положити десет испита! Ми смо цело лето испите спремали и почели полако. И на крају крајева, прође две године. Друге године сам ја с времена на време некако посећивао лекције, пошто руски професор предавао и то главне предмете, физиологија, анатомија домаћих животиња, итд, а за стипендију је требало да положим испит, да продужим. Дође колоквијум из анатомије и физиологије домаћих животиња. Предавао, страх и трепет, декан Пољопривредног факултета, Марков. Исто емигрант. На ужасном језику предавао, али је знао свој предмет, био стручан. Међу нама је био један студент који је тај предмет завршио још у Русији. И њега, десет дана пред испитом, замоле да дође у аудиторијум, а тамо стајали костури краве, коња, итд, да нам објасни како се свака кост зове. И он нам три-четири дана предавао. Кад, једнога дана, после подне, отворе се врата и – Марков. Он нас је погледао, ошмекао, затворио врата, а кроз два дана је почео испит. Прво су звали Шмека, он ушао... Ми слушамо и чули смо иза затворених врата – тежак испит! Прошло сат, два, њега нема. Кад је изашао, био је црвен. Пао је на испиту који је већ пре две године положио у Русији. Онда је почела паника. Кад је он пао, сада ћемо и ми. Око 80 Руса одмах отрчало на улицу и уписали се на Шумарски факултет, где нема тог предмета. И нас је остало око 30.

Ја сам добио 9, а највећа оцена је 10. Мене испитивао асистент Митровић и ту је дошло до

спора. Мала коска, Митровић је тврдио да је то рог телета, а ја тврдим да је то пенис пса, јер пси имају у пенису једну коскицу. Ја тврдим једно, Митровић друго. И ја сам тражио да идемо код Маркова, и он је рекао да сам ја у праву. Добио сам деветку. Ја нисам знао да ли пси имају ту коскицу, а ни данас не знам. Као што нисам сигуран ни да ме је Марков разумео, али начин на који сам то рекао њему се учинио веродостојним, па је пресудио у моју корист. Колико је он уопште разумео оно што сам ја објашњавао. А ја, кад већ нисам знао, 'ајде да се мало нашалим. Тако сам смејући се објаснио шта сам мислио да вреди одговорити, па шта буде.

Дакле, добијао сам и даље стипендију. Први испит је био из ботанике. Предавао Пера Ђорђевић, декан нашег факултета у то време. Али, ми, Руси, нисмо хтели да учимо шумарски систематику, пошто је Пера био шумар, ми смо учили само агрономску. Ја уђем у собу, за столом седе Пера и асистент, и почели мене испитивати. Морфологија. У почетку, ја одговарам на прво питање, и осећам да добро одговарам. Друго питање одговарам добро. Треће питање, размножавање макро... не знам чега, осећам и то да добро одговарам. Ђорђевић ме пита да ли знам шта је сејмографија. Ја кажем знам. Шта је? То је кретање биљака. Да ли можете навести пример? Јесте, могу... мимоза једна, то је кад њу додирнеш, она одмах скупља... И Ђорђевић неопрезно устане и каже: Одлично!

На тај мој одговор. Значи да смо завршили, систематику ме неће питати. Хоће, али, и ја устанем за њим, поклоним се, да не бих одговарао систематику, и изађем, а једним оком видим како је Ђорђевић хтео да ме заустави. Ја се правим, тако, изађем, и ја добијем 10. Од тог момента сам знао да ћу завршити факултет. Као нека вештина у понашању, а не баш право знање.

Ја сам живео у Русији у малој провинцијалној вароши, на југу Русије, и у вароши било 30.000 становника, међу њима 10.000 Јевреја. Говорило се у вароши специјалним дијалектом, пола руски пола као неки украјински. Ја лично сам себе сматрао Русом. Ми смо били руска породица. Једном на пропутовању из Питербурга, свратио у Москву. И кад сам ја тамо почео да говорим, сви су се смејали. Разлика је у московском говору и провинцијалном. И ја сматрам да ниједан Рус не говори правилно руски. Пошто они који живе на Волги, говоре волским дијалектом, у Петрограду исто, а ни у Москви се не говори руским. Руским језиком говоре само глумци московских позоришта, то је правилни руски језик, а све друго, то је једна мешавина, дијалекти... Живећи у Черниговску, ја сам себе увек сматрао чистим Русом. Међутим, у околним селима говорило се неки као украјински. Да ли је то правилно било, или није, али ја сам својим сељачким мозгом разумео. До мојих 18 година у нашу варош дошли украјински пукови, који

су били формирани у Аустрији, и они су донели неки свој језик, али је тај језик био језик Украјинаца који су живели у Галицији. Ја тај језик нисам разумео. И тим језиком говоре сада чак и у Кијеву. Пошто неки професор израдио азбуку украјински, али тај језик се много разликује од руског и оног старог украјинског који се говорио по селима уоколо. А данас Черниговск припада Украјини.

То презиме Осенов. Кад дође јесен, још за време Ивана Грозног, моји су снабдевали Кремљ, зимницом, и за јело, па су их тако назвали, да су то они који долазе у јесен. И пре бољшевизма, у Москви је било можда пет њих Осенова. Има кућа на којој пише то. Али, да ли су то моји Осенови, то не знам.

* * *

Сео сам на лађу. У поноћ, та је лађа кренула у правцу југа. Био сам на палуби и гледао како негде нешто гори, а мени је било јасно, да ја остављам домовину на дуго време. Путовали ми цео дан и целу ноћ, и у зору трећег дана дошли у Босфор. Бацили сидро. Око 5-6 километара од лађе, видели смо Цариград. Куће.

За то време, у току дана, стално су долазиле лађе. За два дана вероватно дошло око 200 лађа препуних војника. Са својим пријатељима живео сам у доњем спрату лађе. Пет спратова било. Лађа

која је могла да прими 50 људи. Можда више. А нас је било 400 хиљада! Све је било препуњено људима. Већина је гладовала. Ја сам имао ту срећу да са својим пријатељима понесем један сандук са 48 кутија месних конзерви. Имали смо и хлеба. Тако да нисмо гладовали. За то време су долазиле нове и нове лађе, и то је трајало четири дана.

Једнога дана до нашег брода дође једна лађица и у наш доњи спрат уђе један пуковник генералштаба. У том делу је нас око педесет. Предложи нам да искрцамо сандуке. Било је од 50 до можда 70 огромних сандука. Ми нисмо знали шта се налази тамо. Договори се с нама да нам унапред да турских лира. А била око 30-40 динара једна лира. И ми смо почели искрцавати те сандуке. Екипа од 30 људи, можда. Сандук завежемо канапом, па спустимо у барку која је стајала поред брода. Тако, 7-8 сандука, а на осмом или деветом сандуку некако нисмо добро везали, подигли смо га, и сандук са 10-15 метара падне доле и распадне се. И онда смо видели шта је унутра. У сваком сандуку се налазило 50-60 флаша најбољег кримског вина. Сандуци су заузимали места, ту би могло стати још сто људи. Ми смо одмах остале сандуке разбили, а ја сам са својим пријатељима око 20-30 флаша сакрио тамо где смо спавали. За пет минута смо све сандуке разбили. Командант је брзо скочио у барку и побегао. Да није побегао, ми би њега сигурно убили. Онда смо видели под каквом коман-

дом смо ми две године ратовали. Какви подлаци су нам комадовали.

Седимо ми на броду. Већина људи гладни. Ми нисмо били гладни. Ми смо поред конзерви, дошли до још и вина, тако да смо ми банкет приређивали на лађи. Стално су долазиле лађе препуне људи. Раније сам се са братом договорио да ми напуштамо домовину. Он је био далеко од мене 200 километара. Ја нисам знао да ли је он успео да се евакуише. После сам ја замолио једног свог пријатеља, који је умео помоћу заставица разговарати, то је као телефонирати махањем. И ја са њим цео дан са тим заставицама лађу по лађу питао да ли се код њих налази неки Осенов. И тек предвече, једна лађица одговори да се на њој налази поручник Осенов. Тако сам сазнао да је и мој брат отишао из Русије.

Прође неколико дана и ми кренемо.

Али, пре тога, дошао је најстрашнији моменат у мом животу.

До наше лађе дође нека руска војна лађа. А ја био на палуби горе и видим да из лађе излази патрола, 2-3 војника са пушкама, и долази у нашу лађу. Зашто? Долазе да провере наше документе. Лове нас. Брзо сиђем доле до мојих пријатеља, кажем им, и ми решили да се сакријемо. Ми смо сели у неку рупу испод угља и покрили се церадом и још су нам набацали угља преко, па смо ту седели три-четири сата. За то време патрола је пре-

гледала целу лађу и овакве као ми, старе око 20 година, одвојили и одвели негде. Шта је то било? То наши генерали решили да спреме опет нову армију за борбу са бољшевицима. Ту почели формирати нову армију. И формирали скоро годину дана. Била је страшна дисциплина. Оне који нису слушали њих, тукли су, чак и стрељали неке. Накупили су око 100 хиљада људи.

На крају крајева, кроз годину дана, то је био проблем, како да се расели. Један део тих Руса примила Бугарска. Ти војници су тамо радили путеве. Један део је примила Југославија. Тако да ја знам да су моји пријатељи били на албанској граници. Значи, то је најстрашније било. Ја, чим сам сео у лађу, омах сам решио да никада у животу нећу бити војник. А Рус обично воли да буде војник. Да питаш Руса шта би волео да буде, сваки други би ти одговорио: Полковник! И када су их покупили, после два-три дана, наша лађа је кренула. Ми нисмо знали куда идемо. Свакако преко неког мора. Некуда прођемо, после ушли у Егејско море, ту нас је јако бурно време дочекало. За један дан стигнемо до Атине и Пиреја и Коринтским каналом стигнемо у Јонско море. Ту смо већ знали где ми путујемо. Путујемо у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. И после опет цео дан путовали, дуж Албаније, па ушли у српске воде. Предвече смо стигли у Боку Которску.

После неколико сати, Зеленик не прима нас, пошто већ две руске лађе стоје тамо са десет хиља-

да људи. Ноћу идућег дана ми смо у неком другом месту, и тамо нас држали један и по дан, а 28. новембра 1920. године, нас искрцају. Значи те године сам стао на српску земљу. Зашто нас одмах нису искрцавали? Зато што су припремали место где ће нас сместити, нас 4-5 хиљада људи.

И дошао сам у Дубровник.

Живели смо у карантину 14 дана. А укупно 2 месеца. Било нас је око 6-7 хиљада људи. Онда су нас почели расељавати. Расељавали су по 50 до 70 људи. Кажу да идемо у Војводину. Где? То се звало „Руска колонија“. И ми смо смели да идемо у провинцијску варош, а нисмо смели да дођемо у Београд, Земун и Панчево. Зато што је тамо већ било много Руса.

Једнога дана ми кренемо, нисмо знали куда идемо, кажу у Апатин. И нас два-три дана теретним возом преносили. У Сарајеву су нам спремили ручак. У Мостару смо купили неколико ведара вина. Куда је тај воз ишао, уопште не знам. Онда дошли у Нови Сад, где су нам опет спремили неко јело, а увече смо стигли у Апатин. Дуго су нас водили апатинским улицама и довели у једну гостионицу, где нам је опет приређена вечера. Огромне кобасице! Па су нас распоређивали по Апатину. Апатин је свега тек годину-две био у новој држави. Расељавали су нас у немачке и мађарске куће. Ја сам са једним официром био распоређен у кућу неког богатог немачког трговца. Живели

смо у тој кући два-три дана, кад, тај трговац је дошао код нас и падне на колена. Па, шта је? Молим вас, ја ћу наћи за вас собу, ја ћу платити, одселите се, ја имам ћерку 17-18 година, ви ћете њу покварити. И он за нас нађе код једне Мађарице која је имала апотеку, која је у својој башти имала летњу кухињу, и поред кухиње имала једну собицу. И ми се тамо преселимо. И тамо сам ја живео седам месеци.

Сад, чуо сам ту како се зову нека места, у Бачкој. Тител, Мошорин, Гардиновци, Надаљ, Турија... Па, то као да сам се вратио кући, где је исто било места која се тако зову! А то су они Срби који су у Русији нестали, заборавили ко су, постали Руси. Ту чујем и њихова презимена, која сам знао. Маркович, Катаринич, Милорадович... Све мени познато. Сада ја себе питам, да ли ћу ја заборавити ко сам. Решим да нећу.

Нисам могао да схватим да се никада нећу вратити у Черниговск.

Али, ако будем имао породицу, они ће постати Срби! Како то? Питао сам се.

Ту где смо живели, то је, дакле, „Руска колонија“, која се састојала од старих војника, генерала, пуковника са породицама, и групе младих као ја. Између две групе младих и старих, нисмо живели добро, пошто та старија група, они су увек нама командовали, и неправедно су распоређивали помоћ коју смо добијали, не знам да ли су то

Американци слали, али нисмо са њима били у добрим односима. А они су нас сматрали скоро бољшевицима.

Ја лично нисам хтео да будем војник. Ту, међу нама, у разговорима, а и преко неких емигрантских веза, сазнали смо да можемо продужити учење, да можемо у Београду уписати се на универзитет, ако је неко са собом имао документ. Ја сам имао код себе уверење да сам био студент. А то је и доказ да сам завршио гимназију. И ми смо решили да предамо документе у Београду и да постанемо студенти.

Таман пошаљем мог пријатеља Жењу у Београд са документима, нас је било око 15-20, а он полазећи питао ме на који факултет хоћу да се упишем, ја кажем да ми је свеједно, да ја никада нећу завршити универзитет. А то је важно било. Редовни емигрант добио је помоћ од српске државе 240 динара, а студенти су добијали по 400 динара. Велика разлика, и требало је то искористити. Значи да бар две године студирам, да би примао по 400 динара. Отишао је Жења у Београд и себе и мене је уписао на Агрономски факултет. На другим факултетима је било теже да се упишемо, јер се рат завршио и многи Срби и Југословени су почели да студирају. Пролази време, ми већ студенти, предали смо документе, нема никаквих тешкоћа да будемо примљени, и дошао август месец, почетак септембра, у Београду скоро већ почела

предавања, ми смо спремни да пођемо за Београд, међутим, наша управа колоније, која је увек била негативна према нама, сматрали нас скоро бољшевицима, дала среском начелнику неповољну карактеристику о нама, и срески начелник нас није пустио у Београд.

Док сам студирао тих 4-5 година, дакле од 1921. до 1925. године, живео у руском окружењу. Нисам морао говорити српски. У то време у Београду било око 30 руских ресторана, мензи, опера била на руском језику, драма ишла на руском језику, руске библиотеке, излазиле новине и часописи, а предавања била на ужасном руско-српском језику.

По завршетку факултета ја једини од Руса остао у Београду. Ступио сам на службу у приватну радњу. Радња се звала „Производња и трговина повртарским биљем“. За четири месеца од завршетка факултета, не знам како да кажем како се то десило, ступио сам код њега на службу. Прво на два месеца, на пробну, а после ће видети да ли ја могу остати. И почео ме мучити, сматрао је да ја морам проћи све фазе у његовој радњи, и трчао до шефа радњи, да ја то треба да знам, учио мене како везати вреће, како паковати семе, како ићи на железничку станицу и предавати пакете, како примати пошту, све, све... Ја сам решио да задржим ту службу, код Владисављевића, а сасвим сам заборавио да сам ја инжењер агрономије. То су

најбоље године моје које су прошле у служби, али не и најлепше. И, значи, прођу два месеца, моја почетна плата 1.200 динара, а после и већа, и тако сам ја провео најлепших девет мојих година. За то време сам два пута ишао на годишњи одмор, у Далмацију. Године 1928. месец дана, и месец дана у истој години моје свадбено путовање. Радио сам од 8 до 8 увече.

Са мојом женом сам се упознао још кад је она завршила неки женски институт у Новом Бечеју и дошла крајем 1923. године у Београд да студира медицину. Живела је у женском студентском дому. Одлазио сам тамо и удварао се не само мојој жени него и осталим студенткињама, а тек 1927. почео сам озбиљније да се удварам мојој жени. Ја сам по природи лењ човек. То ми је главна карактеристика. Много пута ми је спасла живот. Ево, ја годину и по дана нисам ишао на предавање, радио на калдрми, спавао у време када су моје колеге раниле на предавања. И ја се никада нисам удварао некој лепотици, зато што код лепотице треба много труда да би се освојила. Ја сам увек бирао скромну девојчицу, симпатичну. Ето, Веру. Вера је била ћерка пуковника, једног од најпаметнијих људи које сам упознао. Када је дошао у Југославију, још 1921. године, посвађао се са својим круговима, примио југословенско држављанство. То је био страشان преступ, пошто сви генерали, пуковници, хтели још да ратују са бољшевицима, а ту један пуков-

ник генералштаба примио држављанство српско, значи, одвојио се. То су му стално замерали.

Примивши држављанство, добио је посао и био наставник у гимназији, предавао математику. Родитељи су му живели у Бечкерек у Зрењанину. И за време док сам се ја удварао Вери, ишао сам са њом на велике празнике у Бечкерек. У то време у Панчево се могло ићи само лађом. Седнем на лађу и одједном страшна магла, тако да је та лађа два дана стајала поред, уз обалу. Уместо да стигнем у Бечкерек, ја сам седео на тој лађи. Када је пуковник, мој будући таст, примио држављанство, примио је за целу породицу, тако да је моја жена била држављанка српска, а ја не. Био сам још увек емигрант и имао сам руски пасош. Када смо хтели да се узмемо, испало је да ће моја жена изгубити држављанство. Али, ипак смо нашли некакав излаз и пред женидбом адвокатско писмо је гарантовало да она неће изгубити држављанство, оже-ним се њом и после две године сам и ја примио држављанство. То је било 1932. године.

Држављанство ми је било потребно, зато што су послови у радњи сваке године ишли све горе и горе. Мој газда није био добар трговац. Са неким сељаком је могао сатима да прича о томе како треба сејати, а упуштати се у разговор са неким пуковником који је дошао да купи велику количину семена није хтео, него је слао мене. Да ја са пуковником разговарам. После је почео издавати

пољопривредне новине „Тима“. Ја сам био главни у администрацији. Новина је излазила сваког месеца, а коштала је два динара. Написао је и књигу, јако добру књигу. Тираж је био 10.000, а коштала је 40 динара. И сваке године је све више запуштао радњу, није на време наручивао семе, купус, и све то. И 1933. године су послови све горе ишли и ја сам видео да морам напустити ту радњу и да примим држављанство да бих могао да ступим у неку државну службу. Године 1934. ми је Тима рекао да и ја сам видим да он мене више не може да плаћа. Ми смо били у јако добрим односима. Рекао сам да ја морам, с његовим везама, да добијем државну службу.

У то време је у нашу радњу долазио бивши управник монопола у пензији, Тодоровић. Он је чуо да ће да распишу конкурс за 12 агронома. Он је знао како ствари стоје. Предложио ми је да предам своје документе, а он, као бивши управник, гарантује да ће ме примити. Ја се обрадујем. Напустим Тиму и одем у Ниш.

Мој пријатељ, чувени археолог Миодраг Грбић, годину дана млађи од мене, позвао ме је да дођем на неко археолошко ископавање. Били смо велики пријатељи. Тамо смо ископавали, где су нам рекли. А био сам и са Батрићем у врло добрим односима. У то време сам и набавио једну фигуру из Винче. Тада сам видео да ја више волим археологију него пољопривреду, иако у оба слу-

чаја копаш земљу. Ја сам после написао и једну малу књигу. А држао сам и једно предавање у Српској академији наука, у археолошком клубу, где је присуствовало око 30 археолога. За предавање је било одређено 45 минута, а ја сам предавао два сата и 45 минута. На крају предавања дође Бошковић, председник Академије у то време, професор на архитектури, он је пола мог предавања слушао, честитао ми је и рекао да сам ја много тачног рекао и жали што није од почетка слушао предавање. Ја сам му одговорио да ми је велико задовољство што ми је то казао, пошто је он професор тог факултета на којем учи мој син Владимир. То је било 1962. године.

Сви млади археолози су били усхићени. Дотрчали су до мене и честитали ми. Доносили су своје радове, сепарате, невероватно. То су леви моменти мога живота. Видео сам да сам солио памет тридесеторици еминентних археолога. Вратио сам се у Нови Сад и шетао улицама гордо, како сам ја надиграо те археологе. Али, ипак, моју књигу, коју су одобрили, нису штампали. Зато што је један од водећих археолога, који је био у редакцији, изразио своје мишљење да у стручном, археолошком часопису, и међу њиховим издањима, не би требало да објављује неко ко није археолог. И тако, мој рад и сада лежи на складишту археолошког клуба.

Међутим, та књига није везана са временом... То је студија о главама величанствених изгледа.

Винча има десет и по метара културног слоја, где су нађени сви ти предмети. Горњи слој је најмлађе време, а доњи најстарије, али то се мењало, и када су извадили статуете из доњег слоја, десетак таквих, и поредили са слојем два, то је сасвим различито било. Али, када сам проучио то је постепено настајало, тако да је, на пример, ако сам знао у чему се мењало, рецимо у петом метру то и то, да када нађем на другом неком налазишти археолошком, које је имало везе са овим, онда је то значило да то налазиште одговара петом метру винчанског налазишта, значи то се могло датирати, то ново налазиште, а значи и могућност датирања винчанских ископина.

Е, сад једно продужење. Ја сам радио две-три недеље на тим ископавањима, са мојим пријатељима, Грбић руководи. Кад, једанпут, Грбић доноси мени телеграм да је у монополу завршен конкурс, а да ја нисам примљен. Одмах сам се вратио у Београд. Председник тог конкурса био је нови управник, који је био у свађи са старим управником. Кад је тај видео да стари управник мене подржава, одмах је избацио моју молбу и ставио у страну. Као да нисам ни конкурисао, па тако нисам могао бити ни примљен.

Био сам у паници, новац нисам имао, како да живимо, већ ми се Андрија родио, Вера ради као стажиста бесплатно. Опет сам ишао код Тиме и молио га да ми помогне преко његових веза. Он је

рекао то неком свом, који је дошао и рекао: Ево, бирајте, једно место приправника у Сплиту, а друго у Осијеку. Са женом сам се договорио. На мору је лепо живети месец дана, када си на одмору, али стално живети на мору, то нам се чинило неприхватљивим, и ми смо изабрали Осијек. Моја супруга је завршила Медицински факултет и 12 година била стажиста и на специјализацији, три године у Београду специјализирала хирургију, а кад смо дошли у Осијек три и по године је специјализирала гинекологију, и није завршила, после извесног времена била је лекар, а после доласка у Нови Сад она је још три-четири године специјализирала, да би јој то најзад успело.

Дакле, дошли смо у Осијек. Мене су у Пољопривредној станици јако лепо примили. Директор је био на одмору, значи персонал ме је примио. Персонал се састојао од три хемичара и два техничара. Дошао је и директор Корић. Ја сматрам да је он један од најбољих југословенских правих селекционара. Ја сам Корићу четири године био помоћник и од њега сам много научио. У почетку нисам ништа разумео, али тај Корић ме је јако лепо примио. Чуо је да ја станујем код неке Мађарице, одмах ми је предложио да добијем државни стан.

Кућа у којој смо живели била је у дворишту. Четири године.

Са Корићем сам почео, а он је већ пре тога правио селекције сорти пшенице. Прва се звала

U1, или „осијечка шишуља“. То је значило прво умножавање. И та пшеница је била проширена у околини Осијека, па чак и до Загреба. То је Корићева заслуга. Ја сам то после пренео у Нови Сад. Корић је имао колекцију пшенице из целог света, око 350 сорти, из Русије, Француске, Америке, Канаде. Ми смо по његовој методи укрштавали, и оне су добијале бројеве, 2, 3, 4, па све до 5. и 6. генерације. Сејало се засебно, па је онда ишло цепање, значи разне нове форме смо добијали, и то цепање је ишло све до 1967. године, када смо престали и почели да бирамо чисте. Углавном смо укрштали домаће сорте са италијанским, а и после десет година смо бирали чисте, које смо међусобно опет оплођивали, да ли је родна или није, да ли је нека болест лако напада или не, то је једна вештина била, али спора.

Ја сам то пренео у Нови Сад 1938. године и продужио рад овде, ту у Новом Саду, поред станице, то је празан плац био, то је било огромно поље, док нисмо купили Римске шанчеве.

Дакле, ја сам био један од оснивача пољопривредне станице у Новом Саду, која је била нуклеус данас једне од светски афирмисаних установа.

При крају 1937. године сав персонал осијечке станице дошао је у Нови Сад. У Новом Саду је била основана пољопривредна станица. Дошао директор, ја, хемичар, и био нам је додељен Лаза Стојковић, будући директор, и нас шесторица

смо основали крајем 1937. године овај институт. Том институту је био директор Јовановић. Нећу о њему много да говорим. А Лаза Стојковић и ја смо били селекционари. Лаза је после био директор. Има споменик пред улазом у факултет. Ја сам био од 1937. до 1953. године његова десна рука. Преживели смо окупацију заједно. За време окупације шест недеља смо били у Пешти. Слали су нас у Пешту да ми научимо контролу семена. Ја лично увео контролу семена, а мађарски директор дошао код мене и Лазе и рекао да ми треба да останемо на специјализацији у Будимпешти. То је било 1943. године. С тим да наш институт добије правог контролора семена. И добићемо веће плате. Али, услов мађарске владе био је да останемо да то научимо. А ја сам рекао да то не треба, јер ја већ 5-6 година радим на тој контроли. Требало је да будем тамо пола године, али ми смо рекли да нећемо, па смо се погодили са њима да останемо само шест недеља.

Дођем ја са Лазом у Пешту. Мађари нам купе прву класу. Стигнемо у пет сати. Наш вагон су ставили на крај композиције, могли смо да спавамо до 9 сати ујутро. Стигли смо у њихов институт, а директор је Чех. Ја сам могао мало са њим да разговарам неким чешко-руским језиком. Није волео Стојковића, јер Стојковић рекао да нећемо остати пола године него само шест недеља. Чех каже да је то за пшеницу шест минута. Но, одведу нас у ла-

бораторију. Тамо је седело око 50 лаборанткиња. Упознали смо се са шефом. Идућег дана смо почели да радимо. Донели су нам узорке, истраживали смо, одређивали 30, итд, и они су видели колико количина ми узимамо, а то је међународно правило, па су видели да ми знамо. Када је прошло 4-5 дана, виде они да ми радимо као и они, ако не и боље. Донесу нам семе од луцерки, а луцерку увек контролишеш на такозвану биљену косицу или куцкута. Тако да у целом вагону контролор при контроли нађе једно семе куцкут, а тај вагон мора поново да се чисти. То су били тако строги прописи. И ту сам ја много радио.

На Римски шанчевима, селекција 1941. године, ту је дошло до спашавања фонда.

Када смо из Осијека 1937. године, сав персонал, прешли у Нови Сад, зграда садашњег факултета још није била направљена, а ми основали Пољопривредну контролну станицу, ја сам био додељен Топчидерској станици, где сам радио до маја месеца, а у мају месецу дођем у Нови Сад. Та станица је била преименована у Пољопривредни институт. Негде 1938. године.

Тај институт није имао још своја поља, а сав материјал који сам ја донео из Осијека, то је велика колекција семена, пшенице, јечма, била је засејана у мом дворишту, то је било моје огледно поље. Те 1938. и 1939. обављао сам све послове, укрштавање пшенице, селекцију, а већ 1939. годи-

не купили смо Римске шанчеве и почели тамо да радимо. Кућа где сам ја становао сазидаана је 1940. године. Јануара 5. ја сам се уселио у њу. Значи у њој сам живео тачно 52 године. Када смо купили Римске шанчеве, Лаза Стојковић и ја смо продужили селекционе радове. И опет смо укрштавали пшенице. Из тих генетичких проба бирали смо чисте сорте и опет њих упоређивали. Из генетичких генерација старих 7-8 година већ смо могли изабрати линију и постепено између тих линија нашли будућу нашу новосадску сорту пшенице. Мени у част једну сорту су назвали *Осенов-семе*. Тако је то трајало све до 6. априла 1941. године.

Рано ујутру око 6 сати мене су пробудили звуци авиона који су летели да бомбардују Београд. Директор Јовановић је поново отишао, његова породица је живела у Земуну. Стојковић и Тодоровић су били резервни официри, и они су отишли у војску. Ја сам остао сам, са двојицом млађих колега, у Новом Саду. Мађари и Немци су дошли 13. априла. Не знам где су становале моје млађе колеге, а ја са породицом у својој кући, и у Институту. Два моста су дигли 11. априла, и са зграде Института и са наше куће прозори су поиспадали. Ја сам са женом скоро десет дана чувао имовину Института, никога нисмо пуштали ни у двориште. Док се Мађари још нису средили мало. Али, мене је бринуло шта је са Римским шанчевима, где има и коња, и стоке, и 41 хектар већ све засејано, да то не пропадне.

Ја сам покушао да ступим у везу са Мађарима, са пољопривредним комесаром мађарским, који је на срећу био Мађар, с презименом Хорват, а то је мени презиме било познато још из Русије, и тај је знао српски, па сам са њим могао да разговарам. Од њега сам тражио да он набави средства да ми продужимо даље радове, иначе ће то пропасти. А то је рад од десет година! И њему је успело, не знам тачно како, али из Сегедина је дошао директор сегединске пољопривредне станице. Ја сам њега пола дана водио по нашим пољима и показивао наше радове, а на једној парцели су били такозвани конкурсни узорци, где су биле засејане пшенице, топчидерска, скопљанска, и друге, а комисија је после одређивала која је боља пшеница.

И ја водећи тог директора, довео га до ове парцеле где је огледно поље, а то је пет понављања, пет пута те пшенице посејане, и на пет места између оних парцела пшенице, и ту стоји пшеница и јако лепо изгледају три-четири, а све друго лежи. Пита шта је. А ја одговорим да су то наше сорте, које добро изгледају. Одмах ми је честитао успех за наше селекције. И он је после издејствовао средства, да ми можемо наставити радове.

Са двојицом радника сам све то сам урадио, и за време четворогодишњег рата ја сам сачувао Институт и семенски фонд.

Године 1941. Стојковић је у ропству. После успева да дође, јер су Немци пустили све који су

рођени у Новом Саду, а њега су Мађари одмах примили у службу. Са Стојковићем сам продужио да радим селекције. Три године смо ми радили, а Мађари нам нису сметали. За то време извели смо већ три наше новосадске сорте пшенице. Тако, кад се рат завршио 1944. године, ми смо одмах југословенској привреди дали две сорте пшенице, које су биле много боље него друге.

Опет, крај октобра, мислим 20. октобра 1944. године, најстрашнији моменти мог живота. Види се да је рат завршен, Немци и Мађари напуштају Нови Сад, ја сам са својом породицом, а тих дана ће доћи партизани, о којима скоро ништа нисмо знали. Тито, партизани, комунисти, све нама непознато.

И кад су дошли партизани, ја сам Рус, емигрант, противник бољшевизма, 4 године сарађивао са Мађарима, мађарски краљевски чиновник, па неће дуго размишљати, него ће ме одмах убити. Тако сам и жени рекао да само 5% шансе имамо да останемо у животу.

И дођу партизани. У току два-три дана стрељали сина мађарског пољопривредног комесара, Хорвата. Био је добар дечко, није направио ништа лоше. Мене нико није дирао. Ја сам само чувао Институт. А ту је била капија. И једног дана нешто лупа у капију. Ја сам изашао напоље и видим да стоји караван возила, а то је радионица за поправку авиона – руска! И, значи, када сам ја отворио

врата, официри, руски војници, вичу на мене: Шта ви нисте одмах отворили врата? Ја дуго нисам отворио врата. Шта је? И разговарајући, они су запазили да сам ја Рус. Ааа, ти си Рус! Један официр је већ хтео да вади револвер, ја сам се страшно уплашио. За то време дође неки виши официр, и ја њему објасним, да је мени директор наредио да никога не пуштам у двориште и у зграду, пошто су ту унутра скупоцени апарати, микроскопи, итд. И сасвим другачије су реаговали. И онај који ме је хтео убити, рекао ми је да сам ја херој, мени треба дати орден, зато што сам сачувао то све.

И ја сам с њима целу ноћ пио.

Тако сам сачувао Институт.

У ствари – вотка.

Пили смо и разговарали, а ја сам гледао да само о семену причам. И они, кад су видели колико ја то све знам, они су били задивљени. Руси воле када је неко опчињен нечим. Они то поштују.

То је крај октобра месеца. А у октобру су последњи дани када треба сејати пшеницу. У Институту су донели узорке пшенице са свих имања из Војводине, с питањем да ли нека више даје, боље стоји, не повија се. Значи, требало је одредити. То је био велики проблем. Ми добијемо стотину хиљада тих узорака и у року од 5-6 дана треба одредити. Никаквог метода у пољопривреди нема. У сваком случају, ми нисмо знали. И ја, случајно, читајући литературу тога времена, сетим се да

сам ја о томе нешто читао. И нађем те књиге, или новине, часописе, шта већ, и видим да се тај метод састоји у томе да ми од свога узорка узмемо рецимо сто зрна, метнемо на клијање и у термостатима за један-два дана семе проклија. И после под микроскопима отварамо свако семе и видимо како изгледа вегетативна тачка, тачка раста. Ако она изгледа као једна брадавица, онда се узима сорта, ако изгледа као јелка, не.

И ја са Лазом и са персоналом одмах организовао посао, одмах смо узели и 5-6 девојака и почели смо стављати на клијање зрна, и кроз два дана испитивали под микроскопима. Око 1.000 узорака. И одмах смо расподелили: ово је летња сорта, а ово зимска. Зимска сорта се мора сејати. Ради сигурности, ми те пшенице одмах посејали, да знамо. После смо видели да смо скоро 100% погодили. И тако да смо у јесен засејали пшеницу и у 1945. години добили смо род. И ја ово сматрам да је то моја највећа заслуга пред Југославијом, да сам ја нашао тај метод и прилагодио га нашим условима.

Тако да 1945. година није била гладна.

* * *

Кад сам стигао у море, у близину Цариграда, свакога дана су из Русије долазиле лађе препуне војника. Може бити да нас је било и 200.000 људи.

Са братом сам се договорио да не напуштамо Русију, а пошто је он за време окупације био у другој вароши, нисам био сигуран да ли је отпутовао. Један пријатељ, помоћу заставица, питао је сваку лађу која је пристизала да ли се тамо налази мој брат. И са једне лађице нам одговоре да се ту налази поручник Осенов. Тако да сам сазнао да је и мој брат кренуо у емиграцију. Ја сам после стигао у Југославију, у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, и већ у 21. години студирао у Београду. Претходно сам 7 месеци био у Апатину. За то време нисам знао где ми је брат. После сам сазнао да ни он није знао за мене, где сам.

И мој брат и ја смо дали огласе у новине да тражимо један другог, али никаквог одговора. Ја нисам дошао до новина у којима је он објавио оглас, а до њега нису стигле новине у којима сам ја објавио да га тражим. После две године живота у Цариграду, то досади моме брату, и он дође у неко совјетско посланство, написао на једну цедуљу да тражи мене и кроз пет минута су му дали моју адресу. Совјетско посланство је знало где се ја налазим. Брат ми је написао писмо. Добио сам га у Београду. Тако смо се повезали. После сам ја у 23. години ишао у Француску, где смо се срели, па ми је испричао како ме је пронашао.

После је отишао у Аргентину.

Били смо савезници са Енглезима и Французима, који су забранили Турцима да дају послове

Русима. Руса је ту остало око 50-60.000. Иначе су гладовали. И ти Руси, мојих година, били су приморани да ступе у Легију странаца, код Француза. После у Африку, у то време су Французи ратовали у Мароку. Тамо су Руси гинули за интересе Француске. Брат ми је причао, како је са својом групом, позајмили су неки чамац, ловили рибу, и тако живели годину дана.

После је брат успео. Он је завршио Електротехнички факултет. Декан му је помогао да добије визу за улазак у Француску. Емигрантима је било јако тешко путовати. Стално виза. Последњи пут сам видео брата 1923. године. Брат је у Француској живео 4-5 година. Није могао да добије посао као инжењер, него је радио као монтер. После је с пријатељима отишао у Аргентину. И тамо је од 1927. до 1949. године живео.

А други брат, Волођа, то је компликовано. Рас-тао сам са њим до 1919. године, нешто о њему знао све до 1933. године, и дописивали се. А тај мој брат који је отишао у Аргентину, слао понекад и мени и мојој мајци новац, у доларима. Ја једанпут сто долара добио од њега, продао у Београду за 13 хиљада динара, хтео сам да купим кућу у Београду, али сам потрошио новац. Мој брат Николај из Аргентине послао мајци 40-50 долара. Ја сам то знао, и после сам израчунао да је тај новац стигао у мој родни крај када ми је мајка умрла, и ја сам онда писао брату, да мајка није могла примити новац.

Брат ми је писао да се обратим француској банци преко које је послао паре. Ја сам писао у Француску и они ми одговоре, а у писму признаница да су те паре они послали, па ми саветују да ту признаницу пошаљем у Русију, да неки мој рођак на главној пошти у Москви подигне тај новац који адресант није примио. И ја, будала, ту признаницу пошаљем старијем брату, рођаку. Кроз 10-15 дана добијем фалично писмо од њега да је он са том признаницом ухапшен као црноберзијанац. Зашто? Зато што је курс долара у Русији био 90 копејки, па чак ни једна рубља значи, банка је требало да исплати 10 рубаља – значи црноберзијанац. И брат ме је молио да што пре пошаљем документе да је тај новац послала француска банка преко мене и да он може да докаже да није агент. Ја пошаљем документе у Москву, то је било 1922. године, и брат ми није ништа одговорио.

У децембру 1933. године родио се мој син Андрија, старији.

На једној дописници напишем брату да ми се родио син, да он зна, а све у нади да добијем писмо од њега. Опет ништа. Писао сам још 5-6 писама, и ништа. И ја сам мислио да је брат ухапшен као црноберзијанац и ако није стрељан, налази се у неком логору у Сибиру.

Завршио се рат, а ништа нисам знао о брату од 1934. године. Десет година. Те, 1944. године, преко Новог Сада прелазила руска војска, а један мој

пријатељ трчао по улицама, хватао руске официре и звао их код себе на вечеру. На једној вечери сам и ја присуствовао са женом. Међу нама је једном био и један млади пуковник, родом из Москве, ожењен неком глумицом. Мој брат се кретао у друштву позоришном. Ја њега питам да не зна случајно мога брата, Осенова. И он ми одмах каже име и презиме мога брата и из онога што прича видим да га зна. Кад сам то чуо замолио сам га да када буде писао својој жени пошаље и моју цедуљицу. Написао сам да живим у Новом Саду, Радничка 39, ништа више. Кроз два-три месеца почео код мене да долази један стари емигрант. Био је судија за прекршаје у Москви 1908. године, а код њега је мој брат Волођа био приправник. Судија се звао Черзов. Ту је станао где је сада Раднички универзитет. Долази тај код мене, скоро плаче, каже да га је пет пута звао југословенски НКВД, нека војна комисија, и стално га питају како, који је пуковник послао моју адресу у Москву. Тај Черзов и ја нисмо знали презиме тог младог пуковника. И тако је то легло. Кад сам дао своју цедуљу, ја сам чекао да ми брат одговори, и опет ништа.

И дође 1955. година, или 1956. година, тачно се не сећам, мој пријатељ, мој земљак, а он је из Југославије отишао у Француску 1949. године, и живео у Паризу, а његов старији брат је живео у Москви. И ја од мога пријатеља добио писмо из Париза у којем пише да је његов брат, који живи у

Москви, случајно на улици срео мога брата Владимира. Ја сам одмах писао њему да он пише своме брату у Москву, да га обавести о мени, и ту прође 2-3 месеца и из Париза добијем адресу Волођину, а адреса је иста која је била и пре двадесет година. Ја пишем опет у Русију, 2-3 писма, и никаквог одговора. Опет пролазе године. И мој колега, садашњи академик Милоје Савић, ишао у Москву. Ја њега замолим, објасним њему како ја брата не могу да нађем, и кад он стигне у Русију, да он покуша да га нађе. После, када се вратио, он ми је причао, да је он у Москви одсео у хотелу „Украјина“ и телефоном позвао стан мога брата. Њему је неко рекао да је Осенов отишао у град. Кад се он вратио из града, неко му је рекао да су га тражили из хотела „Украјина“, да је неко дошао. Брат је отишао у хотел и питао портира, а рекли су му да је неко из Чехословачке допутовао. Али се некако повезао са тим Савићем, а Савић му је предао коверту коју сам ја послао, и од тог времена смо се ми почели да дописујемо.

Мој брат је десет година био администратор у Театру Мајаковског.

Договоримо се да он 1962. године дође код мене. И ту је био месец и по дана.

А 1963. ја сам ишао у Москву. Ја њега нисам видео 43 године.

Кад је мој брат долазио у Југославију, ја сам са женом и пријатељима чекао њега на станици.

Мој брат је имао ту невероватну способност да се дружио са свима и сви у возу су знали да он долази код брата којег није видео 43 године.

Сви из воза су гледали наш сусрет.

Воз је дошао, брат силази, носи ствари, и ту се љуби са мојом женом, Таубером, са мном, мало смо разговарали, и кад смо хтели да кренемо, кад нема кофера! Украли! Дошао у Југославију и ту одмах њега покрали. Питали смо железничаре, а нико ништа није видео. Кад ови из воза питају шта се десило. Ја сам дошао државним аутомобилом и шофер је видео како се ја поздрављам са братом, узео кофере и ставио у кола.

Композиција воза наставила путовање ка Београду, ови људи који су гледали и отишли пре него што се ствар разјаснила, имали су уверење да су Југословени одмах украли кофере по силаску мога брата на перон.

После сам ја путовао својој „мајчици Русији“. Са женом сам путовао. Брат је већ био у пензији и имао 30 рубаља, то је јако мало било. Два дана смо возом путовали. Да би могли живети у Русији, ја сам се договорио са братом и купио овде за 56 хиљада динара кожни капут и њега тамо продао за 300 рубаља, а брат укупно имао приходе око 50 рубаља месечно. Значи, то је за њега као пензија за шест месеци. Ми смо живели као лордови са тих 300 рубаља.

Ја у Галицији никада нисам био, а туда смо пролазили. И кроз Украјину, кроз прозор сам ви-

део свој завичај, али некако ја никада нисам имао нарочито носталгију за Русијом. Мени је било интересно путовати свугде, и свугде где су шуме, а нигде људи. Поразила ме огромна површина Русије, бескрајне шуме, поља. И ушли ми у Украјину, у Кијев. Прешли преко варошице Нежењ, тамо ми је мајка завршила школу. Тај Нежењ се налазио на око 60 километара од моје рођене вароши, од Черниговска. Видео сам тај предео из воза. То је равница. Бојао сам се да сиђем. Да брату не буде нешто, пошто је провинција увек заостајала од Москве, тамо су још живели стари бољшевици, атмосфера је била таква.

А желео сам да одем на гроб мајке и оца. Не знам зашто.

Ја нисам осећао носталгију, и стигао у Русију. Мој један пријатељ је осећао носталгију, али није стигао. Умро је. Дивно је описивао, како је то био огромни рат, грађански рат у Русији, он је био учесник, ледени талас, њих 4.000 је организовао у одреде Беле армије генерал Кормилов. Ако су бољшевици, 1917. године, знали за неке од тих официра, онда су их одмах убили. Остали су пребегли на Дон, али то је друга прича.

Моји пријатељи са којима сам студирао у Београду, такође су осећали носталгију. Унук Толстоја, један од не знам колико њих, вратио се у Русију, у Совјетски савез. Ја нисам осећао носталгију зато што сам у животу у Новом Саду, поред Дуна-

ва, на равници, у пољима, видео да је мој живот као неки у руској губернији. Пошто сам у Београду видео много презимена Марковић, Милорадовић, и друга, а то су велепоседници били у мом родном крају. Кад се код нас један кнез оженио, онда је за мираз добио толико земље колика је скоро цела Војводина. И ја сам сматрао да живим у једној руској губернији која није већа од оне из које сам овамо дошао, не рачунајући оне у Сибиру. Живећи ту у Новом Саду, живим ближе Русији, него када бих живео негде на Кавказу, или на Криму. Зато ја никада нисам осећао да ме нешто вуче да се вратим назад.

А руска душа, то је измишљотина европејаца. Не знам. Можда је било, а и данас има, нека мрва тога, код мене, али има и код Срба. И они, често видим, имају „руску душу“. Али, као ни у Русији, ни овде режим не обраћа пажњу на то. За време царског режима, можда. За време другог царског режима, ту је црква. Сви попови су били шпијунски. Као да сам био противник православља, али нисам. Али, наша породица, ми нисмо волели попове. Треће је полиција. То је тешко да кажем. А руска душа, како је постала? Постала је од средње класе, занатлије, сељаци, разни предузимачи, који нису племство, они који су се пробијали на површину руског друштва, већина тих оснивача породица били су жестоки трговци. Они су у чврстим рукама држали своје синове и кћери. Тај подмладак није могао да живи како су они хтели.

Постоји нека судбина. Једни су отишли, нема их више, а ја сам још ту. Али, судбина, то није вера, и то није црква.

Судбина моја била је та што, поред своје лењости и глупости, ипак сам преживео, а да ми је много пута живот висио о концу.

Преживео сам неколико епоха у свом веку. Царство, републике, јапански рат, буржоаске револуције, социјалистичке револуције, старе Југославије, нове Југославије, живим у трећим Југославијама, ни сам више не знам, нити могу да набројим, јер није живот у тим великим покретима људи, него у малом, оном појединачном, ситном. Бог је створио овај свет и много тога пропустио и много грешака направио. Рекао бих да је грешити божански, а не људски. Ни сада се не зна како треба да живи човечје друштво, да ли монархија, да ли република, да ли нека демократија, стално се дешавају неке промене, али увек је о истом реч: једни живе добро, а други им служе. То се никада не мења, кроз читаву историју. Како се може дозволити борба између Срба и Хрвата. Зашто се боре. Па то је глупост. А таква глупост је и у Русији. У Русији предстоје страшни догађаји, Централна Русија и Украјина, тамо ће доћи до покоља. То ја осећам. Сада је 1992. година, а за десет, двадесет година, тамо ће то бити. Опет глупост. Азербејџан и Јерменија, Шкотска. Зашто Јевреји поново напуштају Совјетски савез. Ја сам са њима читав

живот провео. Јевреји су били велики грешници, они су велики помагачи левим круговима били, да оборе царски режим. Сваки Јевреј је био револуционар, зато што је живео као становник другог реда. Били су лишени многих привилегија и сваки Жидов је био револуционар. Долазак бољшевизма, то је заслуга Јевреја. Лењин је био окружен само скоро са Жидовима. Разрушили су дисциплину у армији. Скоро да би се могло рећи да је Стаљин био патриот руски, јер он је Јевреје прогањао. Али, какав си ти патриот када некога прогањаш, то је питање. И то је било после. Прве две године владајућа партија се састојала од свих, од Пољака, Јевреја, био је онај Ђержински, па Стаљин, Џурџијанац, Грузин, а остали су били Жидови. После Стаљин борећи се за власт њих ликвидирао. Он је ликвидирао све Лењинове сараднике. Зашто. Лењин је био Рус.

После пада комунизма, сада долази друга глупост, то је демократија. Прва глупост је био комунизам. То је болест мозга. Нација која је преживела комунизам, никада више неће имати комунизам. Болест мозга. Колико људи је погинуло у Вијетнаму. Колико су уништили Индијанаца, колико Аборицина. Колико је Хитлер побио, колико Стаљин, у тим разним логорима. Због чега? Исто је и са римокатоличанством. И то увек неко тајновит вуче конце. А новац им је главни бог.

Не знамо излаз. Пишу разне будућности, предвиђају, а то су све фантазије. Ја не знам, када се

заврши атомска трагедија. Сада и Жидови имају атомску бомбу, чак и Литванци имају атомску бомбу, а ускоро ће имати и многи други.

Али, ја нећу доживети трећи миленијум. Ја имам још неколико месеци, колико ја видим, ни сам оптимиста. Људски род чека невероватна трагедија у идућем веку. То је тотални рат, уопште не могу замислити. А не верујем у демократију, зато што је то обично брбљање, губљење времена у скупштинама и на митинзима, ништа ту не помаже. Обмањивање једних и других, и ништа. Погледајте само шта има на телевизији, само седнице, стотине људи седе на једном месту, или на другом, као решавају неки нови устав, неки закон, све глупости, а у Хрватској свакога дана гине на десетине људи. Због чега, не знам.

Шта да саветујем своје унуку, који сада има 21 годину. Ја сам имао 21 годину када сам емигрирао у Југославију. Нека добро учи и емигрира у Швајцарску. Тамо му је већ отац. Мој старији син. И син и унук су стручњаци електротехнике. Вероватно ће већ овог лета отићи тамо, да се исели из Југославије. Други син није успео да оде, живи са мном. У Швајцарској има нека врста паметне демократије, али није суштина у томе. Они су се одавно досетили да они чувају туђ новац. Нико вас неће напасти ако је тамо његов новац. И они од свакога чувају паре, макар тај био најгори на свету.

Шта хоће Хрватска? Ја разумем Србе. Али Хрвате не разумем. Не разумем оне који су се тек у двадесетом веку сетили да стварају своје државе. Сад, ту ће бити још ситних држава, нових. То су глупости. Ако је судбина моје породице да упада у те нове мале државе, онда је судбина емиграција. А ни у Русију не вреди, јер тамо ће бити исто, магловито је то шта ће се десити између Русије и Украјине, видим лоше ствари. Не знам када, али до тога мора доћи. Некоме смета Русија.

Не бих волео да се вратим у Черниговск. Ја сам увек био потпуно задовољан животом у Југославији.

Србија, Срби, то је посебна нација, која сада живи са старом славом, војничком славом, били су успешни војници, побеђивали, створили више пута своју државу, а сада свакога дана неки јубилеј. Једна битка, па друга битка, годишњица, оснивање неке гимназије, свакога дана се деле награде писцима, то на телевизији гледам, деле награде, а за то време у Хрватској, у Босни, Лика, Кордун, тамо гину Срби. То је чудно.

Југославију сам волео, пошто је била једна од ретких држава где је било толико разних чудеса, Јадранско море, словеначка брда, Македонија, па та дивна Метохија, чак и ова Војводина, па Шумадија, Дунав до Ђердапа, све засебне различите покрајине, а све на једном месту. Ја сам са синовима пропутовао 5-6 пута сву Југославију, кад је

годишњи одмор. Ја сам 5-7 пута ишао у Фочу, у Босну, значи пецао. Проклетије сам прешао пешке са синовима. Био сам у Словенији на Триглаву, свугде, то је тако дивна земља била у релативно малој територији, имала толико чудесних предела.

Нисам правио неку разлику између старе Југославије и послератне Југославије, између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у коју сам дошао, и социјалистичке Југославије. Нисам правио никакве разлике. Живот је текао овако, ја се нисам интересовао за политику, али волео сам краљевску породицу, волео краља Карађорђевића. Био сам на његовој сахрани. Плакао сам. Зато што ниједна земља тако пријатељски није примила руску емиграцију као бивша Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. То је заслуга краља Александра. Ту ја њему дајем предност и благодарност, не увек вољеног за време Тита, и у литератури и у животу, олађавали су наводног диктатора Карађорђевића, то ми је увек било непријатно читати.

И непријатно ми је било, е, сада да пређем на ово друго.

Прве дане, када је Нови Сад био заузет партизанима, ја сам почео радити у Институту, идем тамо. Кад, једног дана у Институту у директорској канцеларији седео један адвокат, Александар, који је сарађивао са Титом, политичка личност. Био је јако симпатичан, ја сам са њим био у добрим од-

носима. Он је сачувао наш Институт. Значи, првих дана, желели су да Институт буде болница, то је већ Сремски фронт, а он је бранио, и није дозволио. То је био Александар Шевић. Он је неколико стотина јутара своје земље поклонио партији за време револуције. Рат се претворио у револуцију. Као и у Русији.

Он је имао земље, код Руме. То нисам знао. Али, значи, био је везан с партизанима. И док је он ту седео и разговарао с Лазом Стојковићем, ја ту се вртио, и отишао на таван. На тавану нађем велики портрет краља Петра Другог, још младића. И донесем и кажем: Овај портрет треба обесити негде у кабинет. А он каже: Серјожа, однеси њега што пре на таван. Тако да ја заједно са Лазом, нисмо разумели шта су то партизани, шта је то Тито, какво време долази. Значи, однеси њега што пре назад на таван, да нико не види. Он нас је упозорио.

После рата, прошло је неколико година, и наш Институт већ је почео радити пуном паром. Једно дана, лети, ја радио на Римским шанчевима, на нашем једном пољу, и био обучен као и увек у комбинезону, сандале, шешир. Кад видим, стигао аутомобил. Из аутомобила излазе мој директор Лаза Стојковић и још неки стари господин, лепо обучен, комесар за пољопривреду, Пашко Ромац. Упознам се са њима. Почињем њих водити и показивати шта где засејемо. Сат и по сам ја тога гос-

подина водио, по оној врућини, по пољима. И већ завршавамо обилазак, долазимо испред зграде, ту је била једна парцела засејана кукурузом, а у доста лошем стању. И тај господин ме пита: Зашто ова парцела тако лоше изгледа. А ја њему не размишљајући много кажем: То је због ваших глупих прописа. Кад он поцрвени, па побледи, повуче се три корака, какви глупи прописи, шта ви то говорите! Ја кажем, чекајте, и објасним ја њему, да ми имамо обучене раднике из Темерина, које већ три-четири године узимамо, и они знају шта треба да раде. Ми не морамо сваки пут присуствовати и њима наређивати. Међутим, ми не можемо узети те раднике, него морамо узимати раднике преко берзе у Новом Саду. А они нам шаљу шустере, људе који појма немају, и због тога та парцела тако изгледа. Тај се мало смирио, али ипак некако сам видео да није задовољан. Дођемо до зграде, дође и директор, и они оду. Кроз пола сата зову мене на телефон.

Директор ми је рекао, шта си ти то тамо брљао, шта ти рекао Моше Пијади. А ја нисам знао да је то био Моша Пијаде. Мислио сам Пашко Ромац. Они су сви мени били исти. Ја кажем да сам њему рекао зашто та једна парцела лоше изгледа. Стојковић ми је препричао да је Моша Пијаде седећи у аутомобилу стално говорио како је један Рус могао њему да каже да су глупи прописи, чудео се.

Прође две-три године. Децембар 1949, јануар 1950. године. Стојковић, Таубер и ја, добили неку

државну награду за наше научне радове. И били позвани у Београд, можда 6. јануара, не сећам се тачно, да примимо ту награду и да учествујемо на банкету. Припремајући се да пођем у Београд, позајмим од мога познаника лакиране ципеле, после имао црни сако, пругасте панталоне, и ја се обучем као лорд. Стигнемо ми у Београд, нас тројица, пођемо у зграду старог дворца. У том дворцу сам ја некада радио, био помоћник некога Чеха који је лепио плафон. И уђемо у тај салон, где је већ било око сто људи, све награђених, по другим гранама: глумци, радници, ударници, итд. Тамо је био бифе, неколико столова. Ако је то било можда око десет сати, значи свечаност ће почети кроз пола сата. Не губећи време пошао сам да прегледам друге собе. Мене су интересовале слике. Ја сам ту радио 1922. године, код тога Чеха, носио му цемент. Па да видим да ли су слике још ту. Ушао сам у неку велику салу, ту неки портрети висе, али више нису они који су били, него неки други. Са супротне стране кроз целу салу ишао је један тепих, ја идем по том тепиху.

Кад се тамо доле отворе врата и видим да Моша Пијаде иде мени у сусрет по том узаном тепиху. Ја, пролазећи поред њега, поклоним се. А Моша каже: А, глупи прописи! Како је он мене препознао, не знам. И он је мене питао зашто сам ја тамо. Ја сам скромно одговорио, зато што сам добио државни награду за научни рад. Онда Моша

каже, па то треба прославити, и узме мене под руку, и ми одемо у други салон, где око сто људи чекају. И ја видим да они сви гледају кога то Моша води под руку. И Моша доведе мене до бифеа, до стола, и наручи две велике чаше коњака и мени наздрави, да жели ми и даљи успех. А ја мислим у себи да он и не зна да наздравља своме непријатељу. Јер ја сам белогардејац, не волим комунисте, ја сам за краља, избеглица из Русије, сарађивао са Мађарима за време рата, да спасем семе жита, све оно што се њему не би свидело.

Те вечери смо имали и пријем код Тита. Људи гледају ко је то кога води Моша Пијаде. Кад је почела свечаност, предали су нам дипломе и све то, и почео ручак, банкет, то је била 1950. године. У то време све је било на тачке, оскудица је била страшна. А ту је било толико разних јела. И тај банкет је трајао сат и по, ја сам се најео до грла. У средини тога банкета дође неки пуковник, стане тамо код стола и објави нам да сви ови, ви који присуствујете овде, Тито вас позива на вечеру у Бели двор. Вас ће у 6 сати чекати аутобус. После ручка ја сам пошао у шетњу Београдом. У шест сати већ, три-четири аутобуса су нас чекала и одвезла на Дедиње. Пред долазак у Бели двор, гледали су нам документа. Свако је морао показати. Ми смо почели улазити у Бели двор, опет један велики хол, где смо остављали капуте, и после улазак у други салон. Како смо се пењали степеницама, кад већ

тамо стоји Тито са Чолаковићем. Чолаковић нас је представљао Титу и он је са сваким неколико речи проговорио. Било нас је око 120 људи. То је трајало, а за то време неки професор љубљанског универзитета, кад је дошао на ред, скинуо се, и отишао хитно у WC. Сви су се већ поздравили с Титом, и он пита Чолаковића да ли треба још тамо да стоји. Чолаковић му нешто одговори, а за то време тај професор изађе и види да већ нема никога у холу и трчао је степеницама горе, а није видео да тамо горе стоји Тито и прошао је поред њега. Тито је одмах пришао њему и позади га ухвати и рекне: Добар дан, господине професоре! А он се изненадио. Ми смо се смејали. Тај случај је разбио ону званичну атмосферу.

Тито нас је одвео у другу салу и тамо су столони били крцати са јелом: печено прасе, шунке, разни специјалитети. У то време је била оскудица, све је било на тачкице, а овде тако много свега. И значи, ту је Тито око пола сата био са нама, разговарали смо, а после је Тито отишао. И ми који смо остали сами, нисмо седели за столом, него је сваки са тањиром долазио и узимао оно што хоће. После у другој сали Зинка Кунц села за клавир и певала.

Кад је Тито отишао, видим на столу дивне крушке, и ја кажем у себи „Ајде да однесем кући својој деци!“, и узео сам једну велику крушку, једва сам могао да је угурам у џеп. И Зинка почне да

пева, станем у први ред поред клавира, кад се врата отварају и излази Тито и стао је испред мене. Та крушка у мом џепу је изгледала као да имам бомбу, и ту крушку сам извадио из џепа. И срамота, да је научни сарадник украо крушку, и ја сам почео да се знојим. После, некако, изашао сам из сале и отишао у WC и бацио крушку. И тако, то је онај мој случај, сусрет са Титом и са крушком.

Прође 10-15 година и Тито је био у Карађорђеву, а нека наша екипа је ишла Титу да покаже неко семе и да прича о нашим успесима, о нашем Институту. И кад су они пошли, директор Института каже: Ви идете код Тита, и немојте да прођете као Осенов.

Кад сам напунио 90. рођендан, један мој пријатељ поклонио ми је грамот, ту је била моја биографија. Описао је мој живот, а особито кад сам ја отишао у пензију. Колико је знао. Кад сам ја отишао у пензију, главни хоби ми је било пецање.

А са друге стране, ја сам хтео да почнем да пишем мемоаре, да опишем живот мојих родитеља, браће, и сопствени живот. Али нисам. Него је код нас долазила да чисти и спрема кућу једна жена. Знала је одлично руски. Волео сам са њом да разговарам. Звала се Рада Путин. Несрећна. Ја сам њој диктирао чега год сам се сетио. Она дође, почисти, седнемо, она скува кафу, ја њој диктирам. Не знам где је то што је она записивала. Хтео сам ја сам да пишем, али кад год хоћу да пишем, мени се спава.

Ја онда легнем па спавам. А кад причам, не спава ми се. И могу да причам како се чега сетим, ту не мора да буде неког реда. То су само неке приче. Као кад разбацујеш из шаке семе жита. Падне тамо, падне овамо.

Друга моја преокупација је била археологија. У то време је било завршено откопавање Винче, и ја живећи у Београду у 1932, години, до 1934. године, успео сам сакупити и велику колекцију винчанских старина.

Треће што ме је занимало, то је путовање. Ја сам са синовима 5-6 пута прошао целу Југославију. На пример, са синовима и са још једним човеком, у шаторима смо 27 дана провели на Проклетијама. На планинским језерима сам пецао рибе. И хранио их. После смо били у Словенији, били на Триглаву, били на Кајмакчалану. Ја сам био баш на годишњици битке. Био сам и на Копаонику. Дакле, на свим брдима и планинама. Пропутовао до Ђердапа. После, када ми је син отишао у иностранство, онда неколико година сам ја ишао у Француску, у Париз, обилазио сам чувене пећине, био у Дордоњи да видим пећину Ласко. Па на обали Атлантског океана. Био сам у Нормандији... Дакле, много сам путовао. Сматрам да благодарећи мојој активности доживео сам оволике године.

Био сам први и последњи купач на Штранду у Новом Саду.

Осим тога, да, ја сам био луди Рус. Почео бих да се купам у Дунаву у првој оловини марта месеца, а завршавао сам крајем октобра, када се већ нико није купао. То је тако било до пре две године.

Једно време, од 1954. до 1973. године, увек ме је пратио мој пас. Његова раса живи приближно 10-12 година, а он је живео 19 година. На крају живота, ја сад упоређујем себе с њим, он је био слеп, глув и скоро непокретан, тако да сам ја њега морао износити из куће, да би он обавио своје... Тај пас ми је био најбољи пријатељ у животу. Моји директори су били увређени када сам ја њима рекао да је мој пас много паметнији од њих. Пас се звао Буфало Бил. Када бих дошао с посла, он је одмах трчао у спаваћу собу и одмах ми је донео папуче. Увече, када сам ишао на спавање, он ми је скидао панталоне, кошуљу, итд. Једнога дана код моје жене је дошла њена пријатељица, једна стара девојка, и она је видела како мене пас скида, и кад је пас почео мени скидати гаће, она се онесвести.

Тај пас је стално седео у дворишту и гледао у прозор моје канцеларије. Кад бих се ја појавио на прозору, он је знао да ја са њим идем на Римске шанчеве. Тамо сам ја њега возио у џипу, а понекад на бициклу. Он је седео на бициклу и тако сам ја њега водио на пецање и свуда. Милиционер ме је једном зауставио и рекао да не смем тако возити кера. Ја сам њему одговорио да ми покаже написмено да не смем возити кера. Наравно, он

ми није могао то показати, и када сам се враћао са пецања преко моста, онда ми је милиционер окренуо леђа, да ме не види. И тако ја са тим Буфало Билом живео 19 година.

Тај пас ми је помагао у акробацији усева. Пре него што бисмо пустили пшеницу у промет, вршили смо такозвану акробацију. Шта то значи? Долазили на имање и гледали усев. Да ли је усев незаражен, да ли може послужити као семенски материјал. У тој акробацији је требало одредити да ли је та пшеница која је посејана болесна или није. И ја сам пса пуштао да прође парцелом. Он је имао беле длаке. Ако остану на биљкама, покидају му, значи та пшеница је заражена и не може служити као сортна за усев. Значи, он је мени помагао. Прође 10 година, ја већ у пензији, и ту факултет, и видим разне људе, а неки ме и поздравили, то су били бивши управници имања, који су мене познавали по мом керу.

Водио сам једном свога кера на неке делегатске изборе. Били смо у Банаском Карловцу. Ствари смо оставили у ципу којим смо дошли, а ми отишли у хотел. Ја сам мога Била такође оставио у ципу, да он тамо преноћи. Кад, ноћу чујем да он лаје. Ми истрчимо и видимо да су крадљивци већ исекли платнени кров аутомобила, хтели да нам краду ствари, али је мој кер био унутра и није дао.

После 36 година свих мојих служби, ја сам 1961. године отишао са Института. Претходно сам

све своје радове предао Боројевићу, садашњем академику. После мене са Боројевићем је радила и моја екипа, и њих тројица кроз 2-3 године постали доктори пољопривредних наука. Ја никада нисам имао амбиције да постанем научник. Ја сам више волео да упецам штуку од 3 килограма него да добијем неку награду за научни рад. То је, разуме се, сметало мојим директорима и они су то мени замерали. А међутим, ја сам био у праву. Ја сам радио у оно време у Институту од 8 до 14 сати. После два ја сам потпуно заборавио на свој рад у Институту и радио оно што сам желео. То је углавном било пецање, картање или чак пијанство с пријатељима.

Ја волим ракију да пијем. Ја ни сада вино не волим, а ракију могу и сада у овим годинама заједно са вама да попијем. Ракија или вотка, свеједно. Волео сам и бенедиктин, то је један ликер, слатко. Али, ракију, уз мезе, димљену рибу, шунку, и друго, то је најбоље. Најбоља закуска када пијеш вотку. И тако, благодарећи томе, што нисам био оптерећен разним пословима, ја сам доживео своје године.

После тога, ја сам волео да путујем. Често и пешке сам ишао.

После пензије одем једном у Институт. Нешто се тамо гласало. То је велика сала и зидови покривени портретима директора и службеника овог завода, а мога портрета нема. Ја сам оснивач Ин-

ститута и доста успешан селекционар био. Питам увређено зашто нема мога портрета. Кажу да су на зидовима само они који су већ умрли, и мој зато нису ставили. Био сам врло задовољан што мој портрет није тамо. Нека га ставе што касније. А и не морају уопште, помислим после.

Имам једну фотографију, нас петорица, на којој се види у каквом оделу стигли у Дубровник 1923. године. Одрпани. Ту смо мој пријатељ Таубер и ја. Са њим сам 60 година заједно живео, заједно смо ступили у војску, најпре ишли на Крим, па у Југославију. Живели смо заједно у Апатину, после у Београду студирали. После завршетка факултета он је био службеник Пољопривредне станице у Топчидеру, а ја у Осијеку. А после 1946. године и он је дошао у Нови Сад, чак је био и директор једно време, и пре 2-3 године умро. Овај трећи на фотографији је неки Превоски са којим сам ја служио војску на Криму. О његовој судбини не знам.

Друга фотографија је снимљена у Београду 1923. године, таман када се један од њих вратио са Лесбоса, где је био евакуисан са Крима. Пролазио кроз Београд, иначе је ишао у Чешку код брата. Ми петорица смо сви из Черниговска, моји земљаци.

Први на фотографији је Владимир, мој пријатељ из детињства. Он је извесно време живео у Београду, а после 1949. године преселио се у Париз. Са њим сам се дописивао и када је он долазио

у Нови Сад, увек је дошао код мене. Када сам ја ишао у Париз, ја сам код њега живео. Стално били у вези. Он је мени 1959. године саопштио адресу мога брата у Москви. Када сам отишао у Француску, онда смо ми заједно путовали по Француској. Једне године ми смо месец дана живели у Дордоњи, имао је некога тамо, а друге године смо отпутовали у Нормандију. Ми смо стално били у вези, док он није умро.

Други на фотографији, то сам ја. Ја сам посебна прича. Трећи на фотографији је Таубер. Четврти је Кузем, са њим смо Таубер и ја ступили у војску 1919. године. Заједно смо ратовали. После, Таубер и ја смо се разболели, а он остане на некој станици у возу, а тај стигне у Новорасијск, кад већ није било лађе. Армија је већ била на Криму и на другим местима. И он видећи да нема лађе, напије се страшно, а ујутру када се пробудио види да у Новорасијску шетају оседлани коњи. Он седне на једну кобилу и крене на југ, у брда Кавказа. И тамо су били они зелени, они нису хтели да учествују у грађанском рату. За то време Новорасијск је заузела Црвена армија. Они су одмах поклали око 50-100 хиљада Руса. И почели су славити победу и предложили су тим зеленим да и они учествују на прослави. Они су знали да између зелених има много бивших добровољаца. Зелени су дошли у Новорасијск, славили, а за то време бољшевици њих пописали.

Ово је Љозин. И он и његов брат славили су победу, заједно са бољшевицима, а као зелени. У то време Совјети су ратовали са Пољском. Они на коњима су били позвани на пољски фронт. Док су они дошли до фронта, рат трајао, а они решили да пребегну код Пољака. За то време су бољшевици окружили Пољаке. А њима су дали оружје, да се они заједно боре. Пробили су тај неки обруч, седели извесно време у логору. За то време у свим земљама Белогардејци имали агитацију да Руси дођу да помажу борбу против бољшевика. Он је дошао у Севастопољ, а кроз недељу дана морао га је напустити, па је био у Ливносу, одакле пролази Београд идући у Чешку. У Чешкој је студирао шумарски факултет. Даљу његову судбину не знам.

Последњи на овој фотографији је Комановски. Са њим сам ја од првог до шестог разреда седео у истој клупи, у гимназији. После, изненада, ја њега срео у Београду. Студирао је биологију, завршио и био у некој гимназији у Црној Гори, а тамо је и умро. Ето, видиш, то ти је кратка историја ове петорице људи.

Бољшевичка армија ушла у Крим. То су трагични дани, пуни неизвесности. Човек није могао замислити шта ће бити за два дана. У Криму ми нисмо смели да останемо. Бољшевици убили свих 200-300 хиљада људи, оних који су остали. Значи, требало их је ликвидирати. Крим је био мишоловка. Црвена армија је досегла тамо и око 500

хиљада, људима живот је висио о концу. Ја сам се са братом још раније договорио: ми ћемо напустити Русију. То је Никола био, он је 1949. године умро у Аргентини. А ја сам 1928. године требао да идем у Аргентину. Он је за мене обрадио 100 хектара земље у Аргентини, на једном газдинству, где је његов пријатељ агроном радио 4 године, а ја сам чекао какви су резултати. Прво писмо када сам добио, пише да све што је било засејано, све је пропало због суше, после пропало због скакаваца, онда због мраза. Онда сам ја рекао куда ја да идем тамо, следеће године ће пасти секире.

Евакуација са Крима, то је једна агонија била.

Златна јесен била на Криму, новембар месец.

Тамо где је наша чета била смештена, на путу за Севастопољ, купим новине и прочитам да су велики неуспеси били у Перекопу, улазак у Крим. Наша армија има неуспехе. Значи, после неколико дана ће болшевици ући на Крим. И ја дођем код Таубера и почнемо разговарати, да евакуација ће бити ових дана, а ми немамо новца, немамо ништа. Али, наговорим њега да нешто продамо са нашег војног складишта. И ми на пијаци продали два сандука ексера. У то време их није било. И две коњске запреге за таљиге, то смо продали за 200 хиљада рубаља. Увече је писало у новинама да на Перекопу наша армија победила болшевице, значи све је у реду. Таубер је био бесан, ти си ме наговорио да ово продамо, мене ће стрељати због тога.

Ја сам много сукоба имао са њим. Шездесет година заједно путовали, заједно били, и војска, и факултет, и служба, све. Умро је пре 5-6 година. Ено, у оној кући, видиш кроз прозор. Од 5-6 директора, био мој најгори директор. Пошто смо били земљаци, он је мислио да други не мисле како он земљаку помаже. Ми смо се стално свађали.

Увече, на Криму, да наставим, ситуација се поправила. Али, ипак, кроз 3-4 дана почели мразови на северу Крима, до минус 20, и више, замрзла језера. То је други улаз, раније је то било непролазно. И бољшевици ушли на Крим. И почела паљба. Руска армија почела одступати. Ту треба признати да је војска била спремна за евакуацију. Биле су спремне лађе, 200-300 лађа чекало евакуацију, није оно што је у Новорасијску било, тамо су страхоте правили. У Криму је била организована евакуација. Ја сам се са братом договорио да у случају евакуације ми одлазимо из Русије, идемо у иностранство. Значи, почела евакуација. Ја сам 21 годину имао. За мене је то била авантура.

И једнога дана, ја сам спавао у тој кући, 7 километара од Севастопоља, и чујем сигнал – узбуна.

Ми војници искочимо, као да су нас напали зелени, то је опет једна група била, то није била истина и ми смо се вратили назад. А кроз један сат опет сигнал. Ја нисам хтео да изађем. Лежим и на патосу и чујем да је доле постројена наша чета. Командир чете говори војницима: Драги моји

сарадници, дошло време да нас прегази Црвена армија. Црвена армија ушла у Крим. И онај који сматра да може остати на Криму, нека остане. А који сматрају да не могу, за њих су спремне лађе за евакуацију. Ја слушам лежећи. Капетан после распусти војнике. Ја сам устао и разбијем пушку. Завршио сам моју војну каријеру. Решио сам да никада више нећу имати посла са војском, са пијаним официрима који су под кофеином, продавање части, ово, оно... Решио сам да је доста. И иначе сам био слаб војник. Пошао сам у Севастопољ. Седам километара. Кад сам стигао, нађем наше складиште, где је Таубер становао, и видим светла, али врата су затворена. Лупао сам на врата, али нико не одговара. Онда сам се одмакао 3-4 метра уназад, залетим се и са оним енглеским ципелама провалим врата и уђем унутра.

И видим Таубера и управника тог интелектуалног складишта, и једна дама. И тотално су пијани. Тај управник је решио да се спанђа са оном женом, и мог Таубера су накљукали ракијом, да и он остане. Ја дођем до кревета, 5-6 пута ошамарим Жењу, а онда нађем неку крпу, затворим Жењин нос и на крпу сам сипао неколико капи шпиритуса. Он је почео повраћати и после дошао к себи. Сад сам ја почео да вичем на њега, раније је увек он викао на мене. Нашао си време када да се напијеш, ево кроз два сата почиње евакуација, а ти у оваквом стању. И после смо ми узели кључеве и пошли на

складиште. И тамо смо натоварили 12 врећа, скоро су то били мадраци, а не вреће. Ставили смо сијалице, женске ципеле, кошуље, напунили смо са свемогућим стварима. Напунили смо 12 врећа, а још у 2-3 вреће су биле ствари мога брата. И сад смо имали проблем како ми то да однесемо до лађа. Кад смо то завршили, Жења је хтео да запали складиште. Ја му то нисам дозволио. И ја изађем на улицу и чујем да се приближава једна таљига и тамо седи мој сарадник, питамац. Ја и Коља кад смо се родили, нас су записали у војну јединицу. Значи, то је био обичан војник и само је имао извесну привилегију, а на пример официру нисмо смели говорити ти.

И ја видим да долази таљига и на њој седи мој сарадник. Ја њему кажем да и нама треба таљига, да ствари довеземо до пристаништа. И тако свратимо у складиште, ставили смо на таљигу и улијемо се у ту реку, реку таљига, људи који су ишли према пристаништу. То је било 3 сата ноћу.

Пролазећи поред пекара, ми чули да неко говори, а пре тога смо прочитали последње новине, где се генерал обраћа својим војницима и каже да смо изгубили битку и ко хоће и може нека оде, а ко хоће нека остане. А нек рачуна да може изгубити живот. Ја кад сам то прочитао, опсовао сам, док смо ратовали били смо добри, а сад... Пролазећи поред пекаре, где је око 200 људи стајало у реду и чекало хлеб, најзад, ушли смо и ми и купимо 12

хлебова, напунимо вреће и донесемо до таљига, и спуштали смо се према пристаништу. Нас је присти-
тигао генерал Мајмајевски, који је кроз пола сата
умро на фијакеру. Није ни дошао до брода, није
стигао. Мајмајевски, седећи у фијакеру, имао је
срчани удар.

За око 7-8 сати приближили смо се приста-
ништу и видимо тамо стоје лађе и код једне лађе
видимо да је тамо патрола са којом смо имали
везе и да они регулишу улазак у брод и ми смо
били спокојни да ћемо и ми ући. Ствари смо ве-
зали канапом и дизалицом смо утоварили ствари.

Сео сам на брод и решио да више не излазим
на копно.

Књи́а краја и семена

Пролазиле су године као дим цигарете.

Годинама се нисам дописивао с Јеленом.

Једнога дана стигне мејл с насловом „тест“ и доле само онај осмех који зову „смајли“.

То Јелена проверава да ли ми је иста адреса. Одмах одговорим, поднесем кратак извештај. Истога дана стигне њено веће писмо.

Пре неколико година Рада Путин, наша школска другарица, отишла је код ћерке у Москву, да чува унучад. У истом стану су све три ћерке, зет и двоје деце. Рада је напрасно оболела и умрла. Јелена је скенирала њене белешке из разговора са Сергејом Владимировичем Осеновим и шаље ми их, можда ме буду занимале. И једну свеску на којој пише „Дневник чистачице“. То сам одштампао, укориочио, и ставио у страну.

Растужио сам се.

Седим са једним пријатељем и разговарамо о смрти.

Сви се разумни људи углавном слажу да после смрти нема више ничега. Да је смрт крај. Али, сви се, мислим без разлике, потајно надају да извес-тан облик реинкарнације ипак постоји, иако за та скривена очекивања не постоји ниједан веро-достојан доказ, па чак ни трачак знака некаквог.

Црњански каже да је испунио своју судбину, али у сенци те његове реченице налази се скоро подразумевано надање да се изјава односи само на живот који се завршава и којем се види крај, али не и на оне животе који му после тога долазе и у којима му је опет најважнији задатак да „испуни своју судбину“. Тако ми говори пријатељ који у коначност физичког завршетка не верује, као што уопште не верује у то да осим материјалног нема у људском бићу још нечега, што не може да ишчезне. Ја му се помало насмејем и питам га да није реч, случајно, можда, о души, да ли на то мисли. Вели да могу да се смејем колико год волим, јер оно о чему расправљамо само су спекулације, дакле, ствари изван наших искустава, с једне стране моје, о коначности, и његове, о бесконачности. Озбиљне доказе, каже, не можемо изнети ни ти ни ја. А ја и не желим да доказујем било шта, нити да те убеђујем, одговарам, јер је убеђивање врста насилништва. Ти, међутим, као да желиш да ме придобијеш да прихватим твоје представе о могућем продужетку постојања, а то је главна разлика између оних који виде чињенице да је смрт коначна, неповратни нестанак, и оних који се надају да није тако. Ма, добро, ми само причамо, не желим ни ја тебе да убеђујем, али хоћу да знаш шта ја мислим о томе.

Ја кажем: Ето, Рус који је дошао у Србију и ту умро, и Српкиња која је отишла у Русију, и тамо умрла.

Одем у стан.

Пажљиво сам читао. Њен рукопис ми је познат из гимназије још и лако сам га читао. Била је духовита, па је у потпуности копирала његов начин говора, увек помало повучен на руски језик. Збиља српски никада није научио, чега је и сам био свес-тан.

Заинтересовало ме је семе које је по њему до-било име. Осенов-семе.

Некако у исто време читао сам књигу *Јесѣива истѣорија човечанстѣва*. У последњем одељку, под називом *Сасѣиојци бугуђностѣи*, пише:

„На једном удаљеном острву у Северном поларном кругу, хиљаду сто километара од Северног пола, из снега на падини планине штрчи бетонски клин који се нимало не уклапа у околину. Рефлектујући челик, огледала и призме, уграђени у отвор на спољној фасади, одбијају поларну светлост током летњих месеци, због чега се грађевина сија као драгуљ усађен у пејзаж. У тами зиме, сија језовито белом, зеленом и тиркизном светлостју од две стотине оптичких влакана, чиме се гарантује да ће зграда бити видљива са удаљености од више километара. Иза улазних врата од тешког челика, тунел од армираног бетона пружа се сто двадесет

пет метара у стење. А иза још једних врата и две ваздушне уставе, налазе се три трезора, дуга по двадесет седам метара, висока по шест метара и широка по десет метара. У тим трезорима неће се чувати злато, уметничка дела, тајни планови нити високотехнолошко оружје. Уместо тога, тамо ће се чувати нешто далеко драгоценије - нешто што је, може се рећи, највеће благо човечанства. Трезори ће бити испуњени милијардама семенки.

Међународно складиште семена Свалбард, на норвешком острву Шпицберг, јесте највећи и најсигурнији објекат за похрањивање семена на свету. Семење које се у њему налази чува се у сивим четвороструким ковертима од полиетилена и алуминијума, спаковано у запечаћене кутије, и послогано на полице у три трезора. У сваком коверту има по отприлике пет стотина семенки, а укупни капацитет трезора износи четири и по милиона коверата, или преко две милијарде семенки. То је много веће од свих других банака семена које постоје: када први трезор буде само допола пун, Међународно складиште семена Свалбард биће највећа збирка семена на свету.

Због пажљиво осмишљеног плана и положаја, трезор би требало и да је најсигурнија збирка на свету. Широм света постоји око хиљаду и четиристотана банака семена...

Непрекидно сам мислио да ли се у тим банкама семена чува и сорта пшенице „Осенов-семе“. Наравно, то нисам могао да дознам.

Али, из Њујорка ми пише пријатељ: „... наша Тања се подухватила неког пројекта о идентификацији у производњи баба-Вукине штрудле са маком. Мање-више, све је скупила оригинално, осим пшеничног брашна. Да ли можеш да се распиташ, установиш која се врста пшенице сејала шездесетих и седамдесетих у Банату или Војводини - службено име, нека шифра и сл. „Домаћа пшеница“ није довољно.

Овде има компанија која скупља и чува пшеницу из свих крајева света под именом и бројем за последњих преко осамдесет година. Ако им пошаљеш коректне податке, они извуку пшеницу, самељу и пошаљу ти брашно.

Каже Тања, питај Милета. Он зна људе и зна како да нешто пронађе!“

Здам се око тога.

И нађем: „... у првој половини XX века, нарочито у раздобљу до другог светског рата, Војводина је представљала једно од важних европских подручја за производњу врло квалитетних сорти озице пшенице. У специфичним климатско-земљишним условима Војводине, настале су популације аутохтоних пшеница познате под именима: „Банатка“, „Стара Банатка“, „Потиска“ пшеница, „Бачванка“, итд. Ове популације домаће пшенице стекле су на светском тржишту изванредан углед због врло доброг квалитета брашна и хлеба. Зато

је „Банатка“ на тржишту пшенице успешно конкурисала висококвалитетним руским и чувеној канадској сорти „Манитоби“. Врло добар квалитет брашна и хлеба, као и неке друге позитивне особине, дале су повода многим оплеменењивачима у свету да користе „Банатку“ у програмима стварања нових и бољих сорти (Осенов, 1947; Стојковић, 1948; Ђорђевић, 1948; Мишић, 1955, 1956). Све до краја четврте деценије прошлога века популације „Банатке“, разних облика ове сорте, заузимале су знатан део пшеничних површина Војводине. Са појавом већег броја сорти насталих индивидуалном селекцијом, а нарочито хибридизацијом сорти из разних географских области, које су у условима добре агротехнике давале веће приносе, популације „Банатке“ су биле поступно потискиване у рејоне Војводине са екстензивнијим условима гајења. У раздобљу после првог светског рата шире се у производњи разне оплеменење сорте озиме пшенице: „Секач“, „Хатван“, „Пролифик“, „Дакота“, „Шомођска шишуља“, „Легањ“ са осјем, „Легањ“ без осја, „Румска црвенка“, „Банкут 1201“ и „У-1“. Непосредно пред други светски рат у производњи Војводине почиње нагло да се шири и „Банкут 1205“ који у раздобљу од 1945. до 1960. године постаје водећа сорта у производњи. Средином шесте деценије у производњу улази најпре јаро-озима сорта „Новосадска 1439/3“, а

нешто касније и озима сорта „Новосадска 1446“. Ако немају ништа од ових наших сорти, додатак: крајем исте деценије у Војводини и целој земљи почињу да се шире врло приносне сорте пшенице из подручја Медитерана, и то, у највећој мери, италијанска сорта „Сан Пасторе“. Ове сорте су, у условима све интензивније производње, допринеле нагло расту просечних приноса пшенице у Војводини и целој нашој ондашњој земљи. У седмој деценији италијанске и совјетске сорте пшенице преузимају примат у структури сортимента Војводине. Од 1973. године све значајнију улогу у производњи имају сорте створене у научним институцијама Југославије, пре свега у Новом Саду и Земуну (Боројевић и Поточанац, 1966; Боројевић и Мишић, 1987; Мишић и Микић, 1976; Мишић и сар.1986,1987; Поточанац, 1982; Поповић, 1987; Мартинчић и сар, 1987; Јавор,1987... Партизанка, Европа 90 и Победа...)“

Тања је добила брашно од Осенов-семена (Осенов, 1947), умесила штрудлу с маком и била је иста као баба-Вукина.

* * *

После овога нисам падао у сан када бих почињао да пишем.

Понекад бих у рукама држао „Дневник чистачице“, али ми се није дало да га отворим и читам.

Спавам редовно и много. Не сањам ништа. Понекад, када легнем у кревет, чини ми се да се никада више нећу ни пробудити.

Нови Сад, 2013.

РЕЦЕНЗИЈА

Било би занимљиво читати причу о настанку романа *Животи без снова* Милорада Грујића, у кључу „Филозофије композиције” Едгара Алана Поа. Али, ту смо већ пред првим проблемом. Ја сам, тај Поов трактат доживљавао као ироничан текст. Јер, прво је Едгар Алан По написао песму „Гавран”, па је тек онда написао текст о томе како је одлучио да напише песму... Играо се.

Дакле, Грујић би могао почети причу о томе како је донео одлуку о дужини романа; па би онда могао рећи да је одабрао јунака, који ће бити и сличан и другачији од јунака Црњанског, на пример... Па би могао рећи како је одабрао скривену нит – нешто што се тражи у роману, па се тек онда повеже са главним јунаком... Укус брашна би био та скривена нит, а то брашно се добија од посебне сорте жита... И ту ћу прекинути.

Замислите писца који живи без снова – ништа не сања – а који неочекивано пропада у сан. Док је у послу писца, док куца текст. Занемарићемо повреде главе; коначно, измишљен је после и кавез за главу: када падне, падне на мекано и не повреди се.

Али, по писца је најстрашније што, када се пробуди, у већ написаном не може да се снађе.

Остају му само фрагменти које би требало повезати, а он их се не сећа. Налази делове рукописа у рачунару; налази цедуљице на којима пише нешто, али смислене приче, у коју се уливају мање приче и која би могла прерасти у роман – нема.

Да ли такав писац уопште може написати роман? Има ли излаза из тог кошмара без сећања и снова?

Како се роман унутар романа појавио? Како је писац „искористио” туђу аутобиографију; како је повезао сеобе народа са једном појединачном сеобом, читалац може видети у роману *Животи без снова...* Ако је некад Симеон Пишчевић имао звезду која га је водила ка Русији – звезду која је означавала бољи живот – овде наш јунак иде из Русије ка Београду и даље ка Новом Саду – само са једном жељом: преживети... Као да се круг затворио.

Пред нама је занимљиво написана прича, препуна рукаваца – са уживљавањем у језик и догађаје... (Јунак говори својим језиком: језиком Руса, који није добро научио српски језик. Код Борислава Пекића, на пример, сви јунаци су говорили Пекићевим језиком.)

Са задовољством предлажем овај рукопис за штампу.

Миливој Ненин

ЈУНАК – НАРОД

Колико народа би могло, кроз своје представнике, јунаке у књижевности, да исприча историју Европе и света на стотинак страница?

Не мислимо овде на оне случајне представнике, оне који на сцену ступају више ношени некаквим енергијама, које као реке понорнице, изнесу појединца у једном историјском тренутку на светло дана и након тога нестану као да никада није ни постојало оно што их је иницирало у светску авантуру (мада и то већ сигнализира необичност); мислимо, пре свега, на оне представнике који, изазвани историјским околностима, реагују на догађања око њих и активирају давно заборављене снаге уписане у генетски код, тако да њихова прича пре личи на матафору народа него на појединачну, случајну и изоловану причу. При томе, овакве јунаке вреба опасност да упадну у замку тумачења света из идеологизоване перспективе, оне од које можда и беже, али која свакако дубоко је уписана у слојеве свести који диктирају маршрут. Можда бисмо по оваквој врсти способности, да кроз појединачну судбину јунака прикажу свет, могли да дефинишемо народе и да јасније разуме-мо шта значи синтагма „велики народ”.

У роману под насловом *Животи без снова*, јунак Милорада Грујића, током готово читавог једног века, прелазећи пут од Черниговска у садашњој Украјини, до Новог Сада, исписује не само појединачну, сопствену судбину, него као да диктира историјску читанку у позадини личне приче. Све што се догодило са Европом (и све што се догађа док ово пишемо), носило је јунака путевима који су одвајкад постојали. „У покретима маса нема ничега спонтаног”, рећи ће Грујићев приповедач. Јунак по имену Сергеј Владимирович Осенов, оставиће за собом рукопис, диктиран једној српкињи из Новог Сада. По законима сећања, подстицан различитим унутрашњим импулсима, реагујући и на дневнополитичка догађања (вероватно), сећаће се догађаја, често не по хронолошким законитостима, него игри свести и подсвести која ће омогућити читаоцу да дочитава већ сазнато, прочитано на неким претходним страницама.

Грујићев приповедач, дошавши до рукописа, умеће овај текст у сопствени и на тај начин мрежу наизглед неповезаних догађаја повезује у роман који ће доказати да су стварност и историја, као по оној Хесиодовој мисли Моира (богиња судбине), „и господарица и слушкиња људи и богова у исто време”. „Сергеј Владимирович Осенов је умро, а ја сам много касније схватио да сам пропустио да га упознам, да сазнам о њему што више, а како

смо се у малом граду мимоишли и никада срили ни разговарали нисмо, није ми јасно. О њему сам знао мало, али довољно да ме увек чини радозналим и жељним да сазнам више... Остао можда још неко ко га је знао, остала је родбина, синови, унуци... Уосталом, ни њих нисам познавао, него сам само знао за њега. И то да је Ради диктирао своја сећања. Шта је са тим рукописом? Да бих било шта сазнао, морао сам да чекам."

Кад се рукопис појави, уделом труда и чуда, почеће да разоткрива Царску Русију, Први светски рат, узроке револуције у Русији, бољшевизам, питање јеврејства у Русији, везе Срба и Руса („Они су отишли код мене, а ја сам дошао код њих. Чудно."), о којима је Црњански писао („Као да је неки руски велики писац, а Србин!"), Други светски рат, Југославију итд. „Преживео сам неколико епоха у свом веку. Царство, републике, јапански рат, буржоаске револуције, социјалистичке револуције, старе Југославије, нове Југославије, живим у трећим Југославијама, ни сам више не знам, нити могу да набројим, јер није живот у тим великим покретима људи, него у малом, оном појединачном, ситном", рећи ће у тој својој исповести Осенов.

Приповедач, који ће пре него што до њега дође рукопис напрасно током писања падати у сан, на крају нас извештава да више нема симптома нарколепсије. Напрасно падање у сан, хронични

поремећај спавања, као да је метафора умртвљености духа. Исус је непрестано заповедао својим ученицима да бдију, да остану будни, да остану у свету духа.

Ненад Сџанојевић

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Милорад Грујић је рођен 1950. године у Зрењанину.

Објавио је књиге: *Све ђесме* (1977), *Песме, ојетѝ* (1977), *У ѝоноћ, из неке мрачне куће нејде у светѝу*, приче (1986), *Само ђесме* (1987), *У засенку Дунавског сокаку*, роман (пет издања, 1999, 2000), *Шексѝиров врѝ у Паризу*, путописи (2000), *Новосадски нокѝурно*, приче (2000), *Боѝ Ваграца и Мацара*, роман (2001, 2002, три издања; преведен на мађарски, 2010; 2019), *Водич кроз Нови Сад и околину* (на српском и енглеском језику, 2004, 2005, 2006, 2009), *У ѝомрчини архива*, приче, (2010), *Границе*, роман (2016), *Без ѝраница*, приче (2016), *Последње ѝодине у Арача-селу*, роман (2018), *У ѝоѝрази за изѝубљеном ѝричком*, приче (2020), *Сећам се... I, II, III, IV, V* (2016-2021).

Награде: Бранкова награда за најбољу књигу поезије на српском језику 1977, прва награда Савеза омладине Југославије за поезију, 1973, X Конгрес омладине и студената у Берлину 1973, награда Књижевне омладине Србије 1977, награда за прозу *Карољ Сирмаи*, 1987, награда *Злаѝни бесѝселер* ТВ Београда, 2000, награда *Теодор Павловић*, 2018...

Заступљен у многим антологијама, изборима, панорамама... поезије и прозе на српском и другим језицима.

Књижевни радови превођени на енглески, француски, немачки, мађарски, словачки, румунски, русински...

Био је уредник Летописа Матице српске, 1981-1982, издавао је листове *Писац* и *Адреса*.

Живи у Новом Саду.

САДРЖАЈ

Књига обиља и парчади / 7
Књига магле и светлуцања / 27
Књига краја и семена / 110

Миловој Ненин
РЕЦЕНЗИЈА / 119
Ненад Станојевић
ЈУНАК – НАРОД / 121

БЕЛЕШКА О АУТОРУ / 125

Милорад Грујић
ЖИВОТ БЕЗ СНОВА

Издавачи

БАНАТСКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР
ЈНА 35, Ново Милошево
069/783-155, 063/644-369
e-mail: banatskikulturnicentar@gmail.com
www.banatskikulturnicentar.blogspot.com
www.bkcknjige.rs

и

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
Жарка Васиљевића 2А, Нови Сад
021/4891-800, 021/522-332
www.arhivvojvodine.org.rs

За издаваче

Радован Влаховић
Др Небојша Кузмановић

Уредник

Радован Влаховић

Рецензенти

Миливој Ненин
Ненад Станојевић

Лектура и коректура
БКЦ

Дизајн корице
Сенка Влаховић

Прелом текста
БКЦ

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300

ISBN 978-86-6029-671-1 (Банатски културни центар)
ISBN 978-86-6178-198-8 (Архив Војводине)

Ново Милошево, Нови Сад, 2025.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-31

ГРУЈИЋ, Милорад, 1950-

Живот без снова / Милорад Грујић. - Ново Милошево : Банатски
културни центар ; Нови Сад : Архив Војводине, 2025 (Нови Сад :
Сајнос). - 126 стр. ; 21 см. - (Едиција Роман / Банатски културни
центар)

Тираж 300. - Белешка о аутору: стр. 125-126.

ISBN 978-86-6029-671-1

ISBN 978-86-6178-198-8

COBISS.SR-ID 164700169

